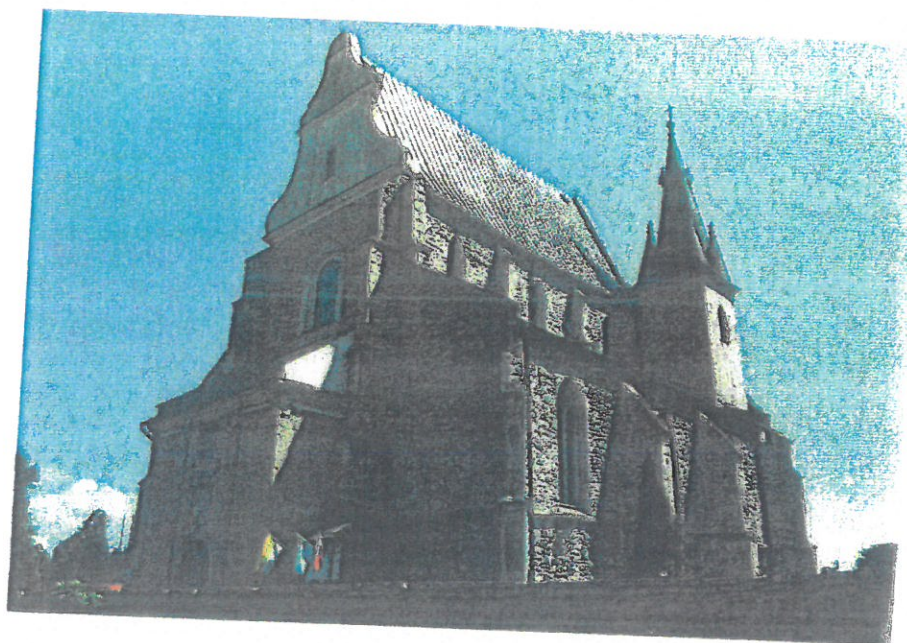

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
ELEWACJE KOŚCIOŁA PW. ŚW. JANA CHRZCICIELA
W SKALBMIERZU

Inga Widlińska

Kraków 2022

Załącznik do decyzji 324/H/2022
Świętokrzyskiego Wojewódzkiego
Konservatora Zabytków w Kielcach
z dnia 04.07.2022
Znak 22, H/B 8152 73 2022

Świętokrzyski Wojewódzki
Konservator Zabytków w Kielcach
J. Modras
mgr Joanna Modras

dr Inga Widlińska
konservator dzieł sztuki
nr upr. 6978
Inga Widlińska

SPIS TREŚCI:

I. KARTA TYTUŁOWA	3
II. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE	4
III. OPIS OBIEKTU	8
IV. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ	10
V. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE	14
VI. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH	15
VII. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA	22

I. KARTA TYTUŁOWA

A. IDENTYFIKACJA OBIEKTU:

OBIEKT: ELEWACJE KOŚCIOŁA ŚW. JANA CHRZCICIELA W SKALBMIERZU

REJESTR ZABYTKÓW: A-207 z 15.01.1957 i z 11.02.1967

CZAS POWSTANIA: XII/XIII w. pierwotny romański kościół z wieżami

XV w. gotycka faza/ korpus nawowy, prezbiterium

XVI w. ceglana zakrystia i skarbczyk z kapitularem na piętrze

XVII w. przebudowa fasady zachodniej, wymiana sklepień w nawach

XIX w. kruchta od północnej strony, nadbudowa wież i neogotyckie hełmy

MATERIAŁ I TECHNOLOGIA: wątek kamienny (ciosy kamienne i tzw. łamany kamień) wapien, wątek ceglany, wyprawy tynkarskie mineralne, detal architektoniczny z wapienia pińczowskiego

WYMIAR: Zewnętrzne skrajne wymiary: długość 51,08 m, szerokość 27,04 m, wysokość 35,16 m

WŁAŚCICIEL: Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Jana Chrzciciela w Skalbmierzu

LOKALIZACJA: woj. Świętokrzyskie, powiat kazimierski, gmina Skalbmierz, Skalbmierz 28-530, ul. Partyzantów 2

WCZEŚNIEJSZE RENOWACJE: 1949-1952, 1990-1997, 2001-2002, 201, 2012 – szereg prac konserwatorskich i restauratorskich głównie we wnętrzu kościoła

B. DANE DOTYCZĄCE PROGRAMU PRAC:

Opisowa: 20 stron

Fotograficzna: 37 barwnych fotografii.

Rysunkowa: 4 rys.

II. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE

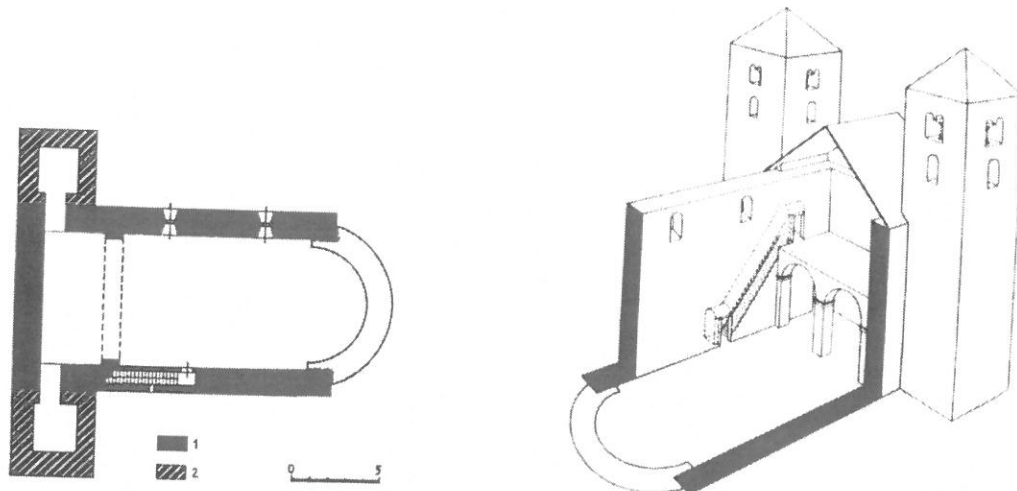
„Pierwszy, romański kościół w Skalbmierzu wzniesiony został prawdopodobnie na początku XII wieku. Według tradycji fundację kościoła przypisuje się Skarbimirowi Awdańcowi, jednak kronikarz Jan Długosz sądził, że fundatorem świątyni był krakowski biskup. Pełnił on funkcję parafialną, a zarazem był kolegiatą, siedzibą kapituły kanoników.

W 1235 roku książę Konrad Mazowiecki nakazał przebudowę i ufortyfikowanie kościoła, pomimo jego niekorzystnego, otoczonego wzgórzami położenia. W obwarowanej świątyni w 1243 roku odbył się zjazd małopolskiego rycerstwa, a w 1254 roku kolegiata skalbmierska objęta została na równi z kolegiatami w Wiślicy i Kielcach przywilejem wydanym przez księcia Bolesława Wstydliwego.

W 1443 roku na skutek trzęsienia ziemi zawaliły się sklepienia i część murów kościoła. Z tego powodu pod patronatem kanoników skalbmierskich, a w szczególności prepozyta Jakuba z Sienna (późniejszego arcybiskupa gnieźnieńskiego), wzniesiono, z wykorzystaniem wcześniejszych murów i wież, nową gotycką świątynię. W 1447 roku na ten cel pewną kwotę pieniędzy przeznaczyć miał mieszczanin Maciej Jaczka wraz z żoną, zaś w 1455 roku Zbigniew Oleśnicki wydał przywilej dla miejscowego cechu krawców, przyznając aż 140 dni odpustu, prawdopodobnie w zamian za zaangażowanie w odbudowę kościoła. Wpierw wyremontowano i powiększono jego prezbiterium, a następnie w trzeciej ćwierci XV wieku zbudowano nowy korpus nawowy. W 1460 roku miał on być przeszklony przez skalbmierskiego mistrza Grzegorza. W początkach XVI wieku powstały zakrystia i skarbczyk z kapitularem na piętrze, lecz włączenie dochodów prepozytury skalbmierskiej do uposażenia wikariuszy katedry krakowskiej i późniejszy postępujący upadek miasta po potopie szwedzkim spowodowały, że gotycki kościół w okresie wczesno nowożytnym przekształcono w niewielkim stopniu.”¹. Poniżej przytoczono zmiany architektoniczne kościoła na przestrzeni historii:

„Pierwotny romański kościół był budowlą jednonawową, dość długą, składającą się z korpusu o 20 metrach długości, zamkniętego na wschodzie półkolistą apsydą. Wewnątrz po stronie zachodniej znajdowała się empora, zawieszona na imponujące wysokości 6 metrów ponad poziomem posadzki. Wchodziło się na nią stromymi schodami, umieszczonymi w grubości muru południowego nawy. Nie wiadomo czy empora osadzona była na pojedynczym filarze podtrzymującym dwa pola sklepienia krzyżowego, czy na sklepieniu kolebkowym, przerzuconym przez całą szerokość nawy, która wynosiła 7 metrów.

¹ J. Michałew <https://medievalheritage.eu/pl/strona-glowna/zabytki/polska/skalbmierz/>

Rys 1 i 2. Rzut pierwotnego romańskiego kościoła (obecnie prezbiterium) wskazujący dwie fazy budowy oraz rekonstrukcja przekrojowa kościoła romańskiego z emporą wg A. Tomaszewskiego. Rysunki zaczerpnięte z <https://medievalheritage.eu/pl/strona-glowna/zabytki/polska/skalbmierz/>

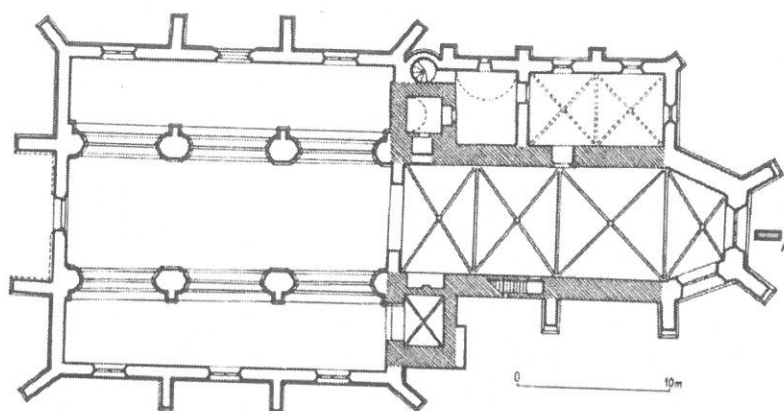
W drugiej fazie romańskiej rozbudowy (lub ewentualnie jeszcze w trakcie wznoszenia korpusu kościoła) dostawione zostały dwie czworoboczne wieże po stronie zachodniej. Miały one pokaźne rozmiary, gdyż mierzyły przeszło 20 metrów wysokości i tworzyły rodzaj masywu zachodniego, znacznie szerszego od nawy. Wieże posiadały niżej umieszczone nierozglifione okna oraz wyższe biforia. Przyziemia wież połączone zostały z nawą niewielkimi portalami, a piętra portalami z emporą. Stare schody w grubości muru nawy nadal służyły za wejście na emporę. Całe romańskie założenie było bardzo zbliżone do benedyktyńskiego kościoła we wsi Rimavské Janovce.

W okresie gotyckim kościół przekształcony został na orientowaną, trójnawową bazylikę z trójprzęślowym, kwadratowym korpusem i wydłużonym prezbiterium zamkniętym na wschodzie wielobocznie. Przy styku korpusu i prezbiterium, po obu stronach, znalazły się starsze romańskie czworoboczne wieże. Do północnej z nich dostawiono na początku XVI wieku prostokątny, dwukondygnacyjny budynek mieszczący skarbczyk z kręconymi schodami w grubości murów i dwuprzęsłową zakrystię z kapitułarzem. Prawdopodobnie w okresie późnego gotyku wzniesiono także kruchtę przy nawie północnej. Całość wykazywała wiele cech wspólnych z krakowskimi bazylikami św. Katarzyny i Bożego Ciała na Kazimierzu (proporcje i artykulacja pionowa wewnętrznych elewacji, przekroje filarów, proporcje przypór w stosunku do filarów). W kolegiacie połączono modny wówczas w stolicy diecezji model

bazyliki z długim chórem z doskonale widocznymi w bryle relikтами starszego kościoła, którego romańskie wieże stały się dominantą budowli.

Kamienne i ceglane, oskarpowane elewacje kościoła przepruto oknami z kamiennymi obramowaniami o wykroju ostrołukowym, wypełnionymi maswerkami. Elewacje zewnętrzne zaopatrzone też w profilowane gzymsy: koronujący, kapnikowy oraz cokołowy. Główne wejście znajdowało się w elewacji północnej, zwróconej w stronę miasta, gdzie umieszczono ostrołuczny, bogato profilowany portal flankowany fialami i baldachimami. Pierwotny portal zachodni zapewne miał formę dużo skromniejszą. Korpus wzniesiono w tzw. systemie krakowskim, bez łuków oporowych, ale z przyporami wspierającymi nawę główną, dostawionymi do filarów międzynawowych. Wnętrze świątyni nakryły sklepienia krzyżowo-żebrowe w prezbiterium, zakrystii i w kaplicy w przyziemiu wieży południowej, natomiast korpus nawowy pierwotnie kryty był stropem lub otwartą więźbą dachową. Jego przestrzeń podzielono za pomocą dwóch rzędów ostrołucznych, głęboko profilowanych arkad wspartych na filarach. Gładkie, wykonane z precyzyjnie dopasowanych ciosów piaskowca filary wsparte zostały na profilowanych cokołach. Posadzkę kościoła, przynajmniej w jego części, tworzyły glazurowane płytki.

Wnętrze przyziemia wieży południowej w okresie gotyku zostało powiększone poprzez wybranie jednej warstwy kamiennych ciosów. Założono w nim wspomniane sklepienie krzyżowo – żebrowe, a następnie pomieszczenie połączono arkadami z prezbiterium i nawą południową. Opasano je cokołem, jednolitym z cokołem arkady tęczowej i filara południowo – wschodniego. Prawdopodobnie w średniowieczu arkadę tęczy przedzielało lektorium, oddzielające część prezbiterialną przeznaczoną dla księży i kanoników od części nawowej przeznaczonej dla świeckich. Przebiecie arkad pomiędzy wieżą południową a nawą boczną i chórem zapewniało wygodny ciąg komunikacyjny, pozwalający dyskretnie wejść do prezbiterium bez zakłócania obrzędów i z pominięciem lektorium.

Rys.3. Poglądowy rzut gotyckiego kościoła pw. Św. Jana Chrzciciela w Skalbmierzu z wyróżnionymi murami romańskimi. Rysunek zaczerpnięty ze strony <https://medievalheritage.eu/pl/strona-glowna/zabytki/polska/skalbmierz/>. Rysunek wg Architektura Gotycka, 1995

W północnej ścianie prezbiterium umieszczono portal wiodący do dobrze oświetlonej, ogrzewanej kominkiem zakrystii wikariuszy. W jej ścianie zachodniej osadzono przejście do zakrystii kapitulnej, zabezpieczone ciężkimi, okutymi blachą drzwiami z zamkiem i wmurowanym w ścianę rygłem. Z tego pomieszczenia można się było dostać do sklepionego kolebkowo i również zabezpieczonego wzmocnionymi drzwiami przyziemia wieży północnej (pełniącego rolę skarbcza) lub spiralną klatką schodową wejść na górę, gdzie znajdował się kapitułarz. Ten ostatni był sklepionym pomieszczeniem, z sediliami we wnęcie okiennej oraz z kratą i być może żelazną okiennicą. Troska o jak najlepsze zabezpieczenie tej części kościoła mogła też być powodem, dla którego budynek wzniesiono z cegły, a więc z materiału bardziej odpornego na temperaturę niż piaskowiec czy wapień. Zapewne z tego samego powodu posadzkę kapitułarza wykonano z mieszaniny gliny i kruszonej cegły, co zapewnić miało dodatkową ochronę przed pożarami.”²

„W pierwszej połowie XVII wieku przeprowadzono remont świątyni, połączony z przebudową szczytu zachodniej fasady i z założeniem sklepień w nawach korpusu. Następnie wymieniono znaczną część dotychczasowego wyposażenia na późnobarokowe. W 1819 roku skasowano funkcjonującą od średniowiecza kolegiatę, zaś w 1853 roku przebudowano kruchtę przy północnej elewacji kościoła, a w latach 1873-1875 został on gruntownie wyremontowany. W 1906 roku kościół uległ pożarowi, w którego wyniku spłonęło część wyposażenia wnętrza”³.

² Op.cit., J. Michalew <https://medievalheritage.eu/pl/strona-glowna/zabytki/polska/skalbmierz/>

³ L. P. Młynarski, *Historia, kościoła pw. Jana Chrzciciela w Skalbmierzu*, 2014, OT NID w Kielcach, zaczerpnięte z www.zabytek.pl.

„W latach 1907-1908 częściowo usunięto skutki pożogi (odnowiono główny ołtarz na wzór wcześniejszego).

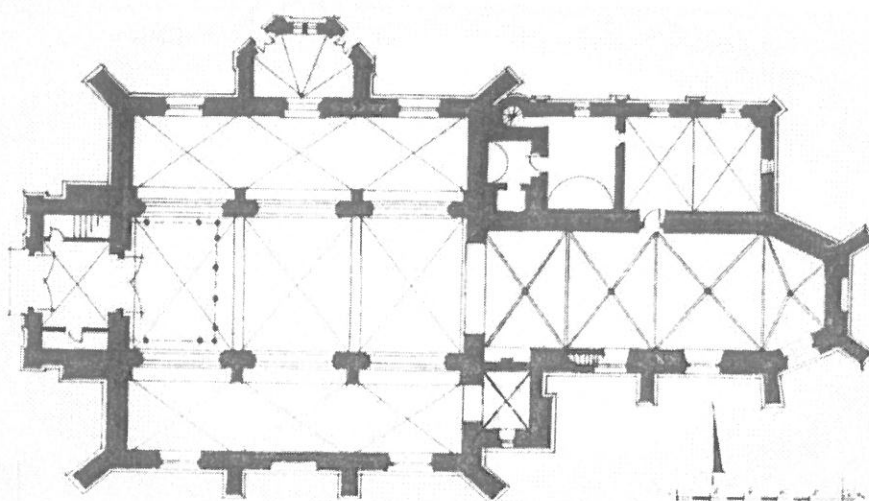
W latach 1949-1952, 1990-1997, 2001-2002 i 2011 przeprowadzono przy kościele szereg prac konserwatorskich i restauratorskich, które przyczyniły się do poprawy stanu technicznego zabytku i jego estetyki. W latach 2009-2012 wykonano konserwację chrzcielnicy, części ołtarzy bocznych i stalli.”⁴ Żadne z tych prac nie obejmowały kompleksowej konserwacji i renowacji elewacji kościoła.

III. OPIS OBIEKTU

„Kościół usytuowano w południowej części miasta, pośrodku owalnego placu (dawnego cmentarza), otoczonego kamiennym murem z neogotycką dzwonnica w północno-wschodnim narożu. Gotycka, orientowana świątynia jest trójnawową, filarowo-skarpową bazyliką z trójpłaszczywnym, kwadratowym korpusem i prostokątnym prezbiterium, zamkniętym wielobocznie. Przy styku korpusu i prezbiterium, po obu stronach, znajdują się czworoboczne, romańskie wieże, do północnej z nich dostawiono prostokątny budynek (początek XVI wieku) mieszczący: skarbczyk z kręconymi schodami w grubości murów i dwupłaszczywną zakrystię. Do korpusu nawowego przylegają również dwie kruchty, zachodnia prostokątna i północna pięcioboczna. W wysokiej bryle świątyni, opiętej szkarpami, dominują boczne czterokondygnacyjne wieże z neogotyckimi hełmami, nawa główna i nieco niższe prezbiterium. Znacznie niższe są pozostałe części świątyni, to jest skarbczyk z kapitułarzem na piętrze, zakrystia, kopułowa kruchta północna i kruchta zachodnia. Kościół wystawiono z ciosów, kamienia łamanego i z cegły.(...) Korpus nawowy na zewnątrz oblicowano nieregularnym kamieniem. Dachy obiektu pokryte zostały miedzianą blachą. Kamienne i ceglane elewacje ze szkarpami, o wydatnych uskokach, przepruto oknami z kamiennymi obramowaniami o wykroju: ostrołukowym z częściowo zachowanymi maswerkami (w korpusie nawowym i prezbiterium) i prostokątnym (w zakrystii i skarbczyku). Fasadę zachodnią akcentują: dwukondygnacyjny szczyt ze spływami wolutowymi i opilastrowana kruchta z murowanymi w nią fragmentami rzeźbiarskimi z I. ćwierci XVII wieku (zapewne pozostałość nagrobka). Dwukondygnacyjny szczyt fasady i boczne szczyty kruchty wejściowej są tynkowane z gładkim opracowaniem wyprawy tynkarskiej. Na elewacjach zewnętrznych kościoła przede wszystkim w partiach górnych

⁴ L. P. Młynarski, *Opis, kościoła pw. Jana Chrzciciela w Skalbmierzu*, 2014, OT NID w Kielcach, zaczerpnięte z www.zabytek.pl.

widoczne są stalowe elementy stężeń (ściąg i kotew). Wnętrze świątyni nakrywają sklepienia kolebkowo-krzyżowe (w korpusie nawowym i kruchcie zachodniej) i krzyżowo-żebrowe (w prezbiterium z dwoma rzeźbionymi zwornikami z infułą i głową Chrystusa; w zakrystii i w kaplicy w przyziemiu wieży). Wśród jej cennego wyposażenia, w znacznej mierze barokowego, godnymi odnotowania są m.in. boczne ołtarze i ambona z 4. ćwierci XVII-XVIII wieku, stalle z 2. połowy XVII wieku, obudowa rzeźbiarska tarczy z Grupą Ukrzyżowania na belce tęczowej z końca XVII - 1. ćwierci XVIII wieku, ławka przełożonego kolegiaty z 1592 roku (wykonana przez Bartłomieja Wachowskiego), obraz Pokłon Trzech Króli z około 1640 roku (przypisywany Jacobowi Jordaensowi lub jego warsztatowi), manierystyczne epitafium Jana Krzeckiego po 1599 roku (atryb. warsztat krakowski), „marmurowe” epitafium księdza Antoniego Stanczlewicza (zm. 1758), epitafium ks. Stanisława ze Skalbmierza (zm. 1431) z popiersiem autorstwa Piusa Welońskiego, wystawione w 1900 roku”⁵. Poniżej przedstawiono poglądowy rzut kościoła w obecnym kształcie z kruchtami boczną i wejściową.

Rys.4. Poglądowy rzut kościoła, stan obecny. Rysunek opracowany przez J. Maraśkiewicza. Zaczepnięte z białej karty zabytku z www.zabytek.pl

Obecnie kościół ma szczelny dach i prawidłowy system odprowadzania wody z dachu. Po wstępnej analizie wydaje się także, że system kanałów odprowadzających wodę opadową dział prawidłowo. W pobliżu kruchty bocznej i kruchty głównej wydaje się, że stosunki wodne i zawilgocenie fundamentów jest większe.

⁵ *Ibidem*, www.zabytek.pl

IV. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Stan zachowania wszystkich elewacji kościoła pw. Św. Jana Chrzciciela w Skalbmierzu został oparty na wstępnej analizie. Dokładny stan zachowania powinien zostać opracowany na etapie prac konserwatorskich i po wykonaniu ewentualnych badań dotyczących zasolenia i poziomu wilgotności. Ogólnie można określić go jako umiarkowanie zły. Stan zachowania kamiennego detalu architektonicznego, kamiennego wątku z ciosów kamiennych, kamienia łamanego, oraz wątku ceglanego jest wypadkową czynników związanych z ekspozycją zewnętrzną, naturalnego starzenia się poszczególnych warstw stratygraficznych składających się na obiekt, zawilgocenia lokalnego, zmian architektonicznych, a także konsekwencją użytkowania obiektu i szeroko pojętej historii obiektu. Czynnikiem najsilniej niszczącym jest woda, podciągana z fundamentów i z gruntu oraz prawdopodobnie wadliwie odprowadzana z dachu w przeszłości, a także ruchy poszczególnych elementów budynku w przeszłości powodujące spękania i rozspojenia.

Opis stanu zachowania został rozdzielony według podziału materiałowego i znajduje się poniżej:

Stan wątku kamiennego z kamienia łamanego (korpus nawowy)

Zauważalne jest silne powierzchniowe zabrudzenie powierzchni wątku kamiennego, zacieki oraz lokalne techniczne zniszczenia takie jak: spękania, rozspojenia muru, odspojenia, wykruszenia oraz ubytki mechaniczne.

Silnie wpływający na odbiór estetyczny jest zalegający powierzchniowy brud. Jest to kurz, pył, produkty metabolizmu ptaków, substancje smoliste, zacieki. Najwięcej zabrudzeń gromadzi się blisko gzymsów, w części pod dachem, na przyporach. Powierzchniowy brud to silny czynnik niszczący, który ma znaczenie nie tylko estetyczne. Zanieczyszczenia tworzą warstwę destrukcyjną. Na materiałach porowatych warstwa ta powstaje szybciej i ma bardziej destrukcyjne działanie. „Fałszywa” patyna nie tylko hamuje prawidłowe procesy odparowania wody, ale skutkuje rozkładem struktury. Związki chemiczne zawarte w pyłach z surowców mineralnych i organicznych, a także smolistych związków pochodzący ze smogu w połączeniu z wodą tworzą silnie żrące kwasy wnikające i niszczące przede wszystkim kamień i cegłę. Prócz kwasów tworzą się także sole, które niszczą strukturę kamienia na skutek krystalizacji i powiększania objętości kryształów w porach. Prócz powierzchniowego brudu widoczne są także nawarstwienia biologiczne, mchy i porosty.

W wielu miejsc widoczne jest zniekształcenie „wyoblenie” kształtu pierwotnego kamienia, gzymsu, cokołu, utratę pierwotnej formy. Zauważalne są także w partii gzymsu

i cokołowej, kamienne taszlowania -wymiany, które wprowadzono w przeszłości w trakcie renowacji.

Wyraźnie widoczny jest poziom krystalizacji soli, podciąganej kapilarnie z gruntu, blisko partii cokołowej i na cokole. Te zniszczenia widoczne są głównie od strony zachodniej. W tej partii kamień jest osłabiony, silnie osypuje się, odspaja i kruszy. Jego struktura łatwo ustępuje pod ruchem palca. Dodatkowym czynnikiem niszczącym jest cementowa spoina, która zawiera w sobie sole, a także przyspiesza degradację słabszej struktury kamienia. Lokalnie na wątku kamiennym można zauważyć kamienie o słabszej strukturze, z ubytkami i osypujące się, gdzie widać wpływ cementowej spoiny.

Wyraźnie zniszczone są także skośne kamienne „zadaszenia” przypór. Wpływ na to ma silnie, bezpośrednie i długotrwałe działanie czynników atmosferycznych.

W strukturze wątku od strony północnej widoczne są tablice epitafijne i pamiątkowe, pochodzące z różnych okresów. Część tych tablic jest mocna wytarta i nieczytelna.

Na wątku kamiennym, głównie od strony południowej widoczne są także liczne rytzy, inskrypcje wydrapane na poszczególnych kamieniach głównie na wysokości 1,5 do 2 m. Ciekawym elementem, także wyrytym w kamieniu jest rodzaj znaku w kształcie okręgu z wyraźnie zaznaczonymi przekątnymi. Ryt ten znajduje się na przyporze, od strony południowej, drugiej licząc od zachodu. Ryt przypomina zegar słoneczny, lub mapę.

Stan wątku kamiennego z regularnych ciosów

Stan wątku kamiennego z ciosów jest zróżnicowany, zależny od czasu budowy (prezbiterium faza romańska, kruchty, boczna i wejściowa główna czasy późniejsze), usytuowania do stron świata, wpływu wody podciąganej kapilarnie. Na całej powierzchni wątku kamiennego niezależnie od wymienionych wyżej czynników widoczny jest powierzchniowy brud, zacieki, „fałszywą” patynę oraz osmolenia (ściana południowa prezbiterium). Widoczne są też nawarstwienia biologiczne, mchy i porosty o charakterystycznym zielonym i żółto-pomarańczowym zabarwieniu. Najbardziej zabrudzone są partie środkowe ścian, przypory, okolice gzymsów i bezpośrednio pod linią gzymsów.

Ciosy kamienne w partii prezbiterium są ze sobą zestawione bardzo ściśle, spoina jest bardzo wąska. Na powierzchni ścian kamiennych zauważalne są równomiernie rozmieszczone małe otwory, po rusztowaniu ustawionym w trakcie budowy. Większość otworów zostało zasłoniętych ceglami lub małymi kamiennymi. Na powierzchni ścian prezbiterium i wież kościoła wyraźnie odcinają się także partie kamienia pochodzące z przebudów i renowacji: np. górna partia wieży, dolne partie okien, fragmenty cokołu. Na powierzchni wież i lokalnie nad oknami prezbiterium widoczne są konstrukcyjne spękania i rozspojenia muru.

Wyraźnie zniszczona i zdegradowana struktura kamiennych ciosów jest widoczna w partii cokołowej i bezpośrednio nad nią. Te zniszczenia są wyraźnie widać na stronie południowej i wschodniej elewacji. Bardzo silnie zniszczone w tym obszarze są ściany kruchty. Na wysokości ok 1-1,5 biegnie pas zdegradowanego, osypującego się kamienia. Dodatkowo zauważalne jest to przez liczne wadliwe naprawy z cementowych łat a także wprowadzono w kilku miejscach kamienne taszle. Kamień w tych partiach odspaja się, pęka, kruszy i osypuje. Jego struktura sypuje się pod dotknięciem ręki. Główną przyczyną tych zniszczeń i degradacji struktury kamienia jest krystalizacja soli, pochodzących z wody podciąganej kapilarnie z fundamentów i gruntu. Czynnikiem niszczącym jest także długotrwałe zawilgocenie tych partii i powtarzające się procesy zamarzanie i odmarzania zwartej w strukturze kamienia wody.

Na powierzchni ścian z wątku kamiennego widoczne są także mechaniczne zniszczenia. Do dużych zniszczeń należą te zauważalne na elewacji wschodniej: usunięty intencjonalnie fragment gzymsu na całą szerokości absydy prezbiterium a także zdublowane bruzdy wyryte w ciosach kamiennych biegnące ukośnie, symetrycznie po obu stronach elewacji. Wydaje się że te ubytki są pozostałości po konstrukcji jakiegoś zadaszenia. Możliwe, że w przeszłości istniał w tym miejscu tzw. Ogrojec. Innym rodzaj dosyć licznych zniszczeń mechanicznych jest bardzo dużo rytych inskrypcji rodzaju rytych graffiti, przede wszystkim na stronie południowej elewacji. Ryte napisy pojawiają się na ścianie w pasie 1-2 m wysokości. W kruchcie głównej wejściowej na powierzchni kamienia widoczne są także bruzdy wykonane dla instalacji elektrycznej. W strukturze kruchty głównej wejściowej i kruchty bocznej widoczna jest spoina cementowa, która wpływa destrukcyjnie na kamień.

Stan wypraw tynkarskich (zwieńczenie szczytu fasady i boczne szczyty kruchty wejściowej)

Stan tynku na dwustopniowym szczycie elewacji zachodniej wydaje się być umiarkowany. Wyraźnie widać silne powierzchniowe zabrudzenia, i poszczególne dniówki. Wydaje się także że warstwa malarska została przemyta przez deszcz i inne opady atmosferyczne lub wypraw tynkarska nie była malowana. Brak jest widocznych ubytków wyprawy tynkarskiej. Bez analizy bezpośredniej z rusztowania lub podnośnika w trakcie prac nie da się podać szczególnej oceny stanu, poziomu odspojień lub spękań itp.

Stan części tynkowanych na kruchcie wejściowej głównej wydaje się być dobry. Dokładną analizę należy wykonać w trakcie prac.

Stan kamiennego detalu architektonicznego (ozdobne elementy rzeźbiarskie na kruchcie wejściowej i bocznej)

Elementy wystroju rzeźbiarskiego na kruchcie bocznej: gzyms, kapitele półkolumn i bazy oraz portale, i proste maswerkowe okno są w zróżnicowanym stanie. Gzyms i dolna

partia portalu wejściowego prezentuje najgorszy stan. Jest silnie spękany. Zauważalne są spękania w poprzek przez całą szerokość gzymsu i liczne spękania włosowate. Widoczne są także ubytki uzupełnione cementowymi wyprawami. Forma rzeźbiarska maswerku, kapiteli i baz jest wyoblana, gdzieniegdzie wykruszona, ale raczej kompletna. Część portalu na wysokości 1 m i część podstaw półkolumn zatraciła swoją rzeźbiarską formę i ma rozległe ubytki. Zniszczenia w tej partii związane są z przebiegającą tutaj granicą krystalizacji soli, pochodzącej z podciąganej kapilarnie wody.

Elementy wystroju rzeźbiarskiego kruchty wejściowej gzyms, kapitele pilastrów oraz elementy płaskorzeźbione, pochodzące pierwotnie prawdopodobnie z nagrobka są w złym stanie technicznym. W wielu miejscach są spękane, wykruszone, wadliwie uzupełnione. Forma rzeźbiarska ma liczne ubytki mechaniczne, wyoblania. Wpływ na ten stan ma zarówno ekspozycja na bezpośrednie działanie czynników atmosferycznych jak i historia zmiany lokalizacji form rzeźbiarskich (demontaż w pierwotnym miejscu, transport, ponowne zestawianie i montaż na elewacji kruchty).

Stan wątku ceglanego (zakrystia, skarbczyk)

Wątek ceglany jest w złym stanie technicznym i estetycznym. Wyraźnie widać układ cegieł: wążek polski, główka - wozówka. Cała powierzchnia wążka ceglanego jest brudna, zakurzona. Gdzieniegdzie widoczne są zacieki i nawarstwienia biologiczne. Prócz zauważalnego powierzchniowego brudu widoczna jest silna degradacja cegły, na którą wskazuje brak licówek cegieł, brak warstwy spieku oraz spękania i ubytki cegieł. Na znacznym obszarze wążka widać osypujące się cegły pozbawione spieku, który stanowi ich naturalną ochronę. Przede wszystkim jasne w kolorze cegły pozbawione są naturalnej warstwy ochronnej. Ciemniejsze cegły, które prawdopodobnie dłużej podlegały procesowi wypału zachowały spiek. Warstwa spieku cegieł odpadła a struktura cegieł została osłabiona najprawdopodobniej przez obecność cementowej spoiny. Cement twardszy od cegieł spowodował, że cegły stały się sączkiem dla atmosferycznej wody opadowej a także dla soli zawartej w samych cemencie a także w deszczach. Sól migrująca do struktury cegieł krystalizował cyklicznie i rozsadzała poszczególne elementy. Spoina ceglana w kilku miejscach jest wykruszona i ukazuje w ubytkach pierwotną mineralną spoinę wapienno-piaskową. Nad ceglanym wykuszem kryjącym wewnętrzną klatkę schodową widoczny jest uformowany z cementu wtórny daszek. W górnej partii wykuszu pod daszkiem widać spękanie wążka ceglanego i rozchodzące się cegły, a także ubytki spoiny.

V. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Skalbmierzu to obiekt sakralny o dużej wartości zabytkowej, historycznej i estetycznej. Podstawowym założeniem prac konserwatorskich i restauratorskich dotyczących elewacji świątyni jest zatrzymanie procesów destrukcyjnych obiektu, przywrócenie dobrego stanu technicznego oraz walorów estetycznych bliskich pierwotnym założeniom.

Ważnym elementem projektowania prac konserwatorskich była konsultacja wszystkich spękań i rozpojeń murów z konstruktorem, by zyskać pewność, że te zniszczenia są stabilne i czy wymagają prac naprawczych, budowlanych. W dniu 05.01.2022 po wizji lokalnej została spisana opinia konstrukcyjno- budowlana dotycząca zakresu zabezpieczeń technicznych kościoła opracowana przez dr inż. Stanisław Kaczmarczyka. Kopia tego dokumentu stanowi załącznik nr 1 do niniejszego programu. Zgodnie z tym dokumentem zaleca się dokonanie lokalnych iniekcji mineralnych, ciśnieniowych w miejscach spękań, a także lokalnych wzmocnień z włókna szklanego.

Istotnym aspektem prac są także badania wilgotnościowe murów i analiza partii cokołowych w kierunku zasolenia.

Do rozważenia jest także decyzja związana z zadaszeniem ceglanego wykuszu, z partii zakrystii, który dzisiaj jest cementowy. Do wyboru, zgodnie z ekspozycją pozostałych elementów elewacji jest miedziane krycie lub kamienne, lub inne wskazane na komisji.

Do dyskusji warto podnieść także kwestię ewentualnego zabezpieczania najwyższych partii kamiennych przypór, ze względu na ich stałe narażanie na silne działanie czynników atmosferycznych. Chodzi to o warstwę hydrofobową lub miedziane krycie.

Istotną kwestią jest także decyzja co do postępowania z rytymi inskrypcjami widocznymi na ścianach elewacji. Część rytów jest z datami lub przedstawia ciekawe formy (zegar słoneczny ?). Kwestia pozostała do ustalenia jest także określenie kształtu i sposobu opracowania spoiny w wątku ceglanym a także wątkach kamiennych. Pomocne będą w tej kwestii badania stratygraficzne wykonane w tej partii i ewentualne odnalezienie śladu pierwotnego opracowania.

Ważnym elementem prac powinna być także kwerenda historyka sztuki, która pozwoli zebrać aktualną wiedzę o architekturze kościoła i jej poszczególnych elementach i datowaniu obiektu.

Kolejny elementem jest rekonstrukcja kamiennego krzyża wieńczącego elewację zachodnią. W stosunkowo niedawnej przeszłości krzyż rozpadł się. Proponuje się rekonstrukcję na podstawie dostępnych archiwalnych fotografii.

VI. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH:

Wszystkie prace konserwatorskie i restauratorskie powinny być równolegle dokumentowane i zakończone sporządzeniem dokumentacji konserwatorskiej, powykonawczej. W kwestiach wątpliwych lub wynikających z analizy i badań stanu obiektu w trakcie konserwacji należy zwołać komisję konserwatorską w celu ustalenia dalszego planu prac.

Wątek z kamienia łamanego i wątek z ciosów

1. Inwentaryzacja fotograficzna i dokumentacja stanu zachowania przed konserwacją.
2. Wykonanie badań określających ilościowy i jakościowy stan zasolenia kamienia w partiach o dużym prawdopodobieństwie zasolenia oraz poziomowi zawilgocenia.
3. Odczyszczenie powierzchni kamienia z zabrudzeń i sztucznej patyny. Możliwe jest tu zastosowanie metod z użyciem suchego ludu, metod ściernych, czyszczenie mechaniczne, z użycie parownicy lub środków chemicznych, powierzchniowo czynnych itp. Wybór metody po wykonaniu prób. Ważna jest dbałość o nie naruszenie pierwotnej, zdrowej powierzchni kamienia i dbałość o zachowanie plastyki poszczególnych elementów kamiennych.
4. Mechaniczne usunięcie spoin cementowych a także innych wadliwych uzupełnień. Dobór środków i technik należy określić po wykonaniu prób na obiekcie oraz dostosować je do stanu zachowania kamienia i rodzaju nawarstwień.
5. Wprowadzenie lokalnie w miejscach spękań i rozspojen wątku muru iniekcji ciśnieniowych. Zaleca się użycie iniektu mineralnego na bazie cementu białego lub mikro cementu.
6. Wprowadzenie w miejscach szerszych spękań i rozspojen tzw. „szycia” z włókna szklanego „zatopionego” w grubości spoiny. Zaleca się w wybranych spękaniach wprowadzenie kilku prętów z włókna w ułożonych równolegle w spoinach sąsiadujących ze sobą.
7. Ewentualne odsolenie elementów kamiennych, metodą migracji do rozszerzonego środowiska.

8. Impregnacja strukturalna kamienia przy użyciu preparatu krzemoorganicznego, opartego na estrach etylowych kwasu krzemowego w partiach tego wymagających. Impregnacja zostanie wykonana poprzez powlekanie, aż do nasycenia się struktury kamienia. W przypadku niewystarczającej konsolidacji kamienia zabieg ten zostanie powtórzony aż do zadawalających efektów.
9. Wykonanie uzupełnień ubytków kamienia. Jako materiał do uzupełnień może zostać użyta masa mineralna zbliżona do oryginału. Opracowanie powierzchni naśladowczo do oryginału. Możliwe jest użycie gotowych mieszanek mineralnych do wapienia typu firmy Remmers, Optolit, Baunit, itp. lub równoważne, dedykowane do obiektów zabytkowych. Ważne jest by uzupełnienia były barwione w masie pigmentami ziemnymi, naturalnymi. Możliwa jest także wymiana elementów silnie zdegradowanych na nowe kamienne taszle - materiał tożsamy z oryginałem. Wszelkie ubytki i spękania kamienia powinny być uzupełnione w stopniu gwarantującym właściwe odprowadzenie wody opadowej.
10. Uzupełnienie spoinowania. Jako materiał do spoinowania powinna zostać użyta masa mineralna naśladowująca technologię, gramaturę, strukturę i kolor oryginalnej spoiny. Możliwe jest użycie gotowych mieszanek mineralnych do spoinowania typu firmy Remmers, Optolit, Keim, itp. lub równoważne, dedykowane do obiektów zabytkowych. Ważne jest by spoinowanie było barwione w masie pigmentami ziemnymi i opracowane zgodnie z oryginałem.
11. Scalenie kolorystyczne powierzchni uzupełnień z użyciem pigmentów naturalnych i spoiw na bazie preparatów krzemoorganicznych.
12. Hydrofobizacja kamienia. Zakres i intensywność hydrofobizacji należy dobrać indywidualnie do poszczególnych partii kamienia np. partii gzymsu lub cokołu. Zabieg należy przeprowadzać tylko wtedy, gdy zlikwiduje się niebezpieczeństwo zawilgocenia kamienia poprzez podciąganie kapilarne z fundamentów. Należy go również stosować w ograniczonym zakresie w przypadku dużego zasolenia, w razie ograniczonych możliwości ich usunięcia soli. W przypadku odcięcia kamienia od źródeł zawilgocenia, zabieg hydrofobizacji należy wykonać tylko po uprzednim całkowitym wysuszeniu kamienia.
13. Wykonanie dokumentacji pisemnej i fotograficznej zgodnie z obowiązującym schematem dokumentacji konserwatorskiej.

Kamienny detal architektoniczny i elementy rzeźbiarskie

1. Inwentaryzacja fotograficzna i dokumentacja stanu zachowania detalu i form rzeźbiarskich przed konserwacją.
2. Analiza stanu zachowania obiektu, a także badania fiz.-chem. i stratygraficzne, jeżeli są niezbędne do poprawnej analizy stanu zachowania. Zleca się zwrócenie uwagi na ewentualne warstwy malarskie na formach rzeźbiarskich
3. Wykonanie badań określających ilościowy i jakościowy stan zasolenia kamienia w partiach o dużym prawdopodobieństwie zasolenia
4. Ewentualna wstępna impregnacja powierzchniowa najbardziej osłabionych partii kamienia, szczególnie w partiach rzeźbiarskich, tak by było możliwe bezpieczne oczyszczenie tych partii.
5. Wstępne odczyszczenie powierzchni kamienia. W pierwszej kolejności zostaną usunięte luźne zabrudzenia i miejscowo występujące mchy i porosty.
6. Mechaniczne usunięcie spoin cementowych i wtórnych, wadliwych uzupełnień. Dobór środków i technik należy określić po wykonaniu prób na obiekcie oraz dostosować je do stanu zachowania kamienia i rodzaju nawarstwień.
7. Wprowadzenie lokalnie w miejscach spękań i rozpojeń wątku muru iniekcji ciśnieniowych. Zaleca się użycie iniektu mineralnego na bazie cementu białego lub mikro cementu.
8. Wprowadzenie w miejscach szerszych spękań i rozpojeń tzw. „szycia” z włókna szklanego „zatopionego” w grubości spoiny. Zaleca się w wybranych spękaniach wprowadzenie kilku prętów z włókna w ułożonych równolegle w spoinach sąsiadujących ze sobą.
9. Odczyszczenie powierzchni kamienia z zabrudzeń i sztucznej patyny. Możliwe jest tu zastosowanie metod z użyciem suchego lodu, ściernych, z użycie parownicy lub środków chemicznych, powierzchniowo czynnych itp. Wybór metody po wykonaniu prób. Ważna jest dbałość o nie naruszenie pierwotnej, zdrowej powierzchni kamienia i dbałość o zachowanie plastyki poszczególnych elementów kamiennego cokołu, gzymsu, kapiteli i portali. W przypadku elementów rzeźbiarskich konieczne jest bardzo delikatne, ręczne, precyzyjne mycie powierzchni kamienia.
10. Ewentualne odsolenie elementów kamiennych, metodą migracji do rozszerzonego środowiska.
11. Wykonanie uzupełnień formy rzeźbiarskiej w celu uczytelnienia formy. Jako materiał do uzupełnień może zostać użyta masa mineralna naśladowująca oryginał. Opracowanie

- powierzchni naśladowczo do oryginału. Możliwe jest użycie gotowych mieszanek mineralnych do wapienia typu firmy Remmers, Optolit, Baunit, itp. lub równoważne, dedykowane do obiektów zabytkowych. Ważne jest by uzupełnienia były barwione w masie pigmentami ziemnymi, naturalnymi. Możliwa jest także wymiana elementów silnie zdegradowanych na nowe kamienne taszle- materiał tożsamy z oryginałem. Wszelkie ubytki i spękania kamienia w partiach architektonicznych powinny być uzupełnione w stopniu gwarantującym właściwe odprowadzenie wody opadowej.
12. Uzupełnienie spoinowania. Jako materiał do spoinowania powinna zostać użyta masa mineralna zbliżona do oryginału. Możliwe jest użycie gotowych mieszanek mineralnych do piaskowca typu firmy Remmers, Optolit, Baunit, itp. lub równoważne, dedykowane do obiektów zabytkowych. Ważne jest by spoinowanie było barwione w masie pigmentami ziemnymi i opracowane zgodnie z oryginałem
 13. Impregnacja strukturalna kamienia przy użyciu preparatu krzemooorganicznego, w partiach tego wymagających. Impregnacja zostanie wykonana poprzez powlekanie, aż do nasycenia się struktury kamienia. W przypadku niewystarczającej konsolidacji kamienia zabieg ten zostanie powtórzony aż do zadawalających efektów.
 14. Scalenie kolorystyczne powierzchni uzupełnień z użyciem pigmentów naturalnych i spoiw na bazie preparatów krzemooorganicznych.
 15. Hydrofobizacja kamienia. Zakres i intensywność hydrofobizacji należy dobrać indywidualnie do poszczególnych partii kamienia. Zabieg należy przeprowadzać tylko wtedy, gdy zlikwiduje się niebezpieczeństwo zawilgocenia kamienia poprzez podciąganie kapilarne z fundamentów. Należy go również stosować w ograniczonym zakresie w przypadku dużego zasolenia, w razie ograniczonych możliwości ich usunięcia soli. W przypadku odcięcia kamienia od źródeł zawilgocenia, zabieg hydrofobizacji należy wykonać tylko po uprzednim całkowitym wysuszeniu kamienia.
 16. Wykonanie dokumentacji pisemnej i fotograficznej zgodnie z obowiązującym schematem dokumentacji konserwatorskiej.

Wątek ceglany

1. Inwentaryzacja fotograficzna i dokumentacja stanu zachowania wтку ceglanego przed konserwacją.
2. Wykonanie badań określających ilościowy i jakościowy stan zasolenia cegieł w partiach o dużym prawdopodobieństwie zasolenia oraz poziomemu zawilgocenia.

3. Odczyszczenie powierzchni wątku ceglanego z zabrudzeń. Możliwe jest tu zastosowanie metod z użyciem suchego ludu, metod ściernych, czyszczenie mechaniczne, z użycie parownicy lub środków chemicznych, powierzchniowo czynnych itp. Wybór metody po wykonaniu prób. Ważna jest dbałość o nie naruszenie spieku cegieł, tam gdzie jest on zachowany.
4. Wykonanie badań stratygraficznych w zakresie pierwotnej spoiny, w celu poszukiwania i ustalenia oryginalnego opracowania i kształtu.
5. Mechaniczne usunięcie spoin cementowych a także innych wadliwych uzupełnień. Ważne jest zachowanie w jak największym stopniu pierwotnej spoiny, która widoczna się pod wtórną, cementową.
6. Ewentualne odsolenie wątku ceglanego, metodą migracji do rozszerzonego środowiska.
7. Impregnacja strukturalna cegieł, szczególnie tych pozbawionych warstwy spieku przy użyciu preparatu krzemooorganicznego, opartego na estrach etylowych kwasu krzemowego w partiach tego wymagających. Impregnacja zostanie wykonana poprzez powlekanie, aż do nasycenia się struktury cegieł.
8. Wykonanie uzupełnień ubytków cegieł. Jako materiał do uzupełnień może zostać użyta masa mineralna zbliżona do oryginału. Opracowanie powierzchni naśladowczo do oryginału. Możliwe jest użycie gotowych mieszanek mineralnych do cegieł typu firmy Remmers, Optolith, KEIM, itp. lub równoważne, dedykowane do obiektów zabytkowych. Ważne jest by uzupełnienia były barwione w masie pigmentami ziemnymi, naturalnymi. Możliwa jest także wymiana elementów silnie zdegradowanych na nowe – materiał ceramiczny musi być tożsamy z oryginałem. Proponuje się użycie cegieł rozbiórkowych o zbliżonych parametrach technicznych.
8. Uzupełnienie spoinowania. Jako materiał do spoinowania powinna zostać użyta masa mineralna naśladująca technologię, gramaturę, strukturę i kolor oryginalnej spoiny. Możliwe jest użycie gotowych mieszanek mineralnych do spoinowania typu firmy Remmers, Optolit, Keim, itp. lub równoważne, dedykowane do obiektów zabytkowych. Ostateczny kształt spoiny do decyzji komisji konserwatorskiej.
9. Scalenie kolorystyczne powierzchni uzupełnień z użyciem pigmentów naturalnych i spoiw na bazie preparatów krzemooorganicznych.
10. Ewentualna hydrofobizacja cegieł. Zabieg należy przeprowadzać tylko wtedy, gdy zlikwiduje się niebezpieczeństwo zawilgocenia cegieł poprzez podciąganie kapilarne z fundamentów. Należy go również stosować w ograniczonym zakresie w przypadku dużego zasolenia, w razie ograniczonych możliwości ich usunięcia soli.

11. Wykonanie dokumentacji pisemnej i fotograficznej zgodnie z obowiązującym schematem dokumentacji konserwatorskiej.

Wyprawy tynkarskie

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej stanu wypraw tynkarskich przed przystąpieniem do prac konserwatorskich.
2. Wykonanie badań stratygraficznych, a także pobranie próbek do badań w celu identyfikacji składu wypraw tynkarskich.
3. Usunięcie ewentualnych powłok malarskich z elewacji i powierzchniowych zabrudzeń. Metoda usunięcia lub powierzchniowego starcia powłok malarskich powinna zostać oznaczona w trakcie prób. Proponuje się do testów użycie metod mechanicznych, ściernych. Dopuszcza się metody z użyciem suchego lodu, pary wodnej lub delikatnego piaskowania, pod stałym nadzorem. Usunięcie powłok malarskich jest konieczne ze względu na potrzebę wykonania szlichty scalającej i przygotowanie podłoża pod efektywną adhezję warstwy wykończeniowej.
4. Mechaniczne usunięcie zniszczonych partii tynków, a także wadliwych uzupełnień.
5. Pęknięcia strukturalne poszerzyć. Oczyszczyć z pyłu i resztek zapraw i wypełnić zgodnie z zaleceniami konstruktora. Proponuje się użycie *Rissfuller fein* firmy Sto, zaprawa mineralna zbrojona włóknem szklanym Universalputz firmy KEIM lub produktami równoważnymi
6. W miejscach lokalnych, niewielkich odspojen wypraw tynkarskich proponuje się zastosowanie zabiegu podtynkowego wzmacniania. Zalecana się użycie iniektów na bazie wapna hydraulicznego – Ledan TA1, TB1, TC1, lub produkty równoważne.
7. Uzupełnienie ubytków tynku. Tynki należy uzupełniać naśladowczo do istniejących tynków: technologicznie a także w zakresie opracowania powierzchni tynku. Wyprawy tynkarskie można uzupełniać preparatami tynkarskimi dedykowanymi dla obiektów zbytkowych f. Remmers, Keim, Optolith, Baunit itp.
8. Wprowadzić warstwę wykończeniową scalającą całość wypraw tynkarskich po uzgodnieniu kolorystyki na komisji konserwatorskiej.
9. Opracowanie dokumentacji pisemnej i fotograficznej zgodnie z obowiązującym schematem dokumentacji konserwatorskiej.

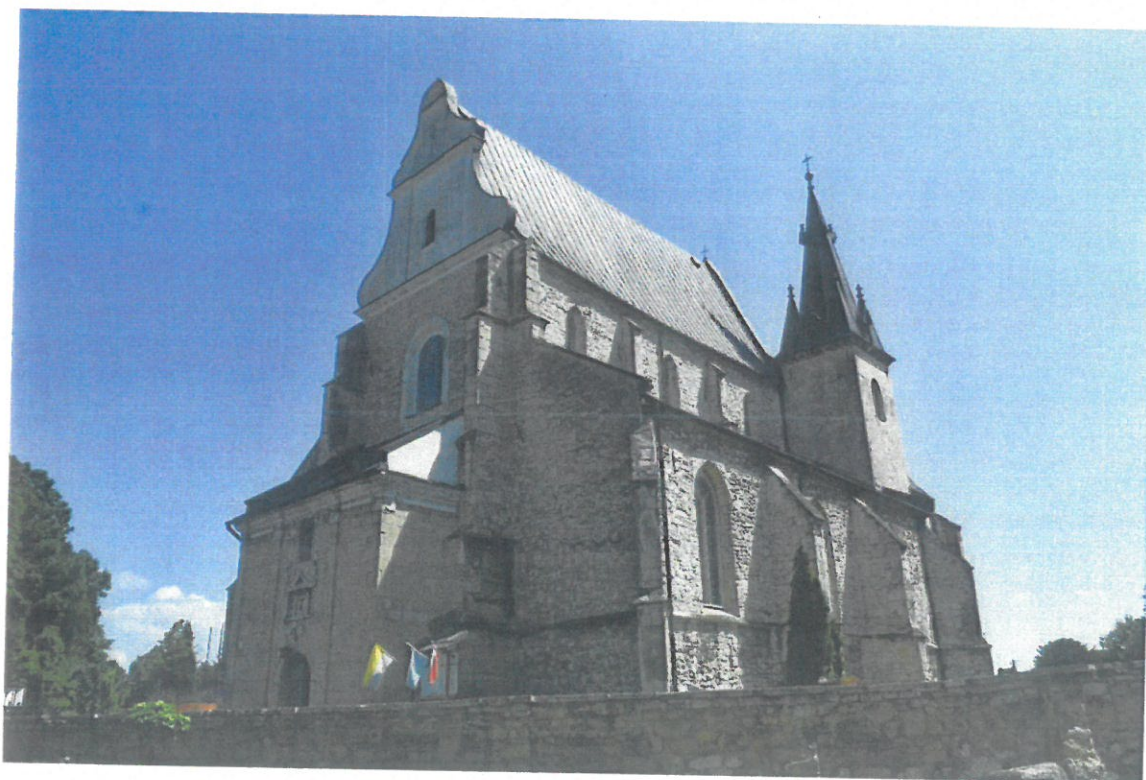
Stalowe elementy stężeń stabilizujących (ściagi i kotwy)

1. Oczyszczenie z powierzchniowego brudu
2. Usunięcie luźnych produktów korozji
3. Zastosowanie inhibitora korozji. Proponuje się wykorzystanie systemu preparatów do konserwacji metalu np. formy Hammerite, Polifarb, Remmers lub równoważne
4. Pokrycie farbą zabezpieczającą metal w kolorze naśladowującym pierwotną (przed konserwacją) barwę elementów stalowych.

VII. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

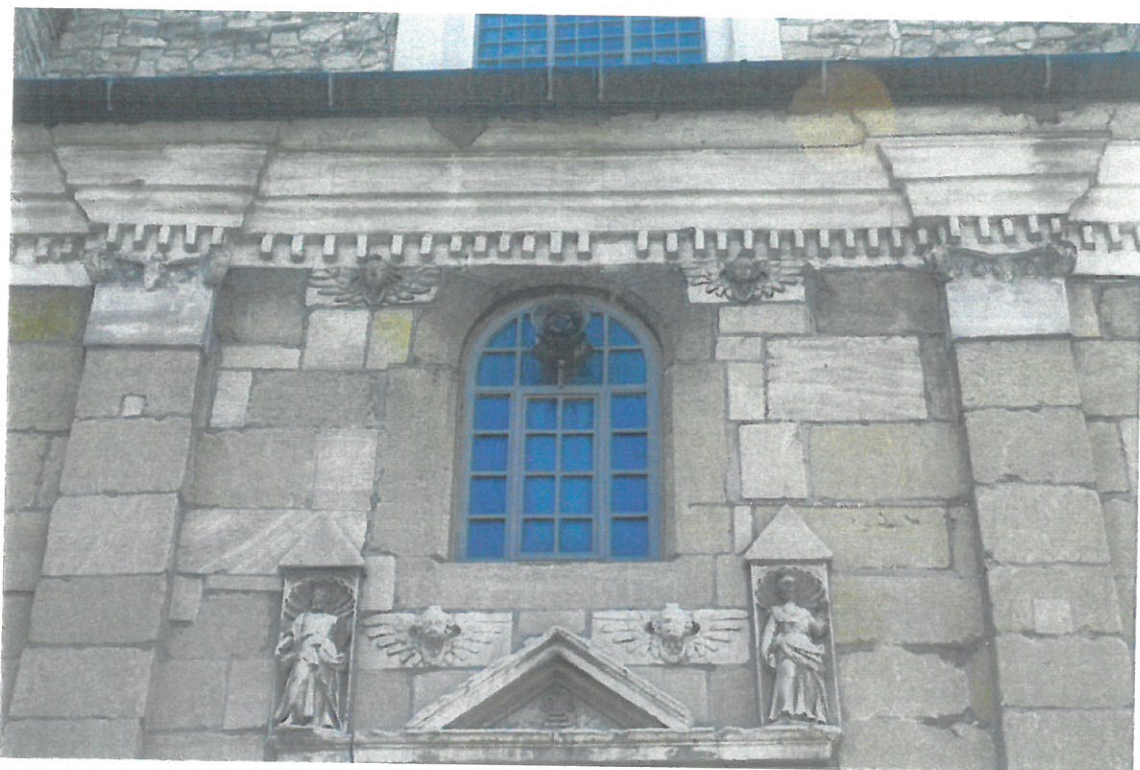
Fot. 1. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Widok od strony pd. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 2. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Widok od strony zach.-pd.. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

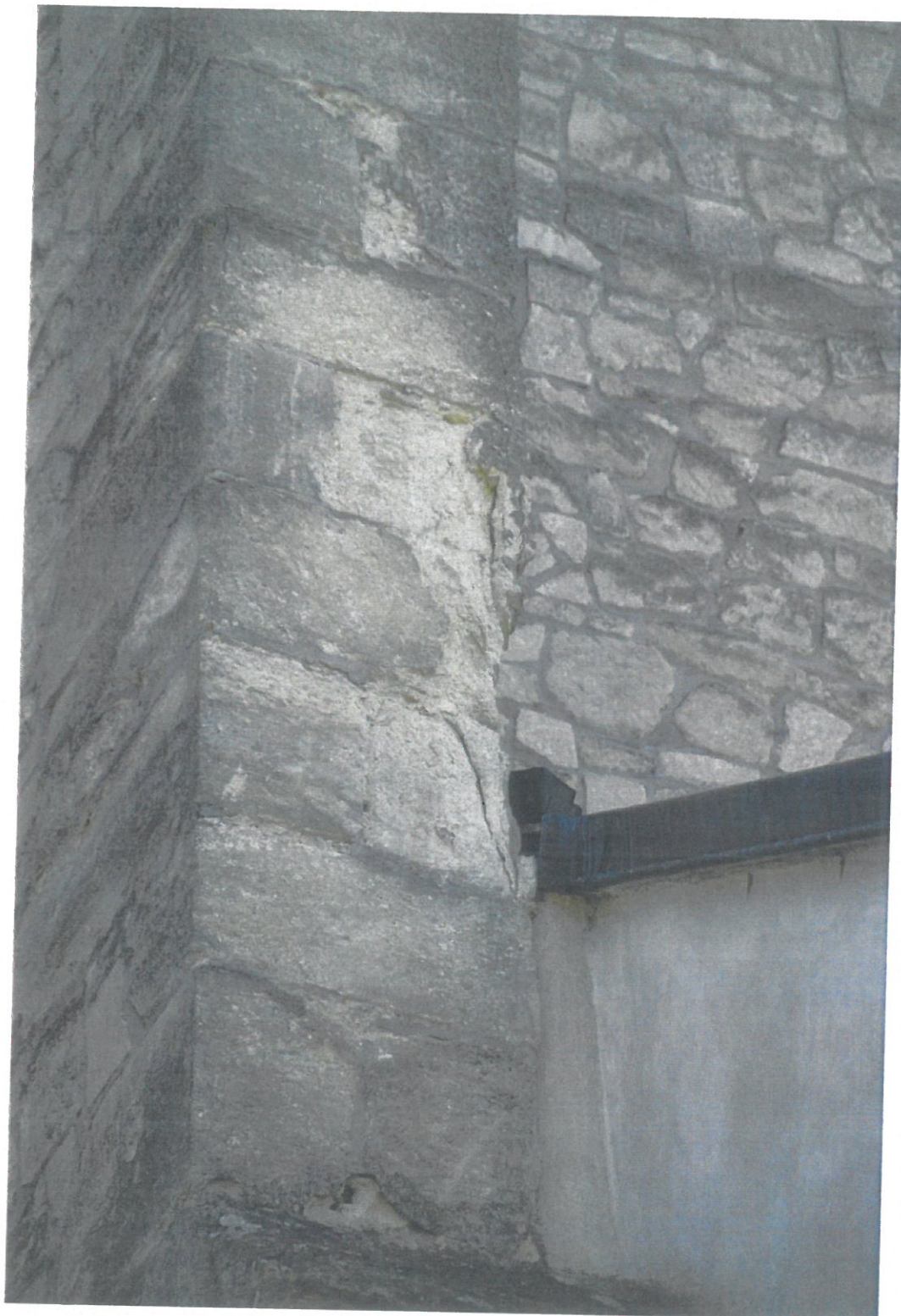
Fot. 3. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Widok od strony zach. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 4. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Widok od strony zach. Fragment kruchty wejściowej. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 5. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Widok od strony zach. Fragment kruchty wejściowej. Zbliżenie na dekorację rzeźbiarską. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 6. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Widok od strony zach. Fragment elewacji zachodniej , strona lewa. Zbliżenie na spękany pilaster.. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 7. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Widok od strony pn. Fragment elewacji północnej, część korpusu nawy. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 8. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Widok od strony pn. Elewacja północna z kruchtą. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 9. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Widok od strony pn. Elewacja północna z kruchtą. Fragment kruchty. Widoczne ubytki wążku kamiennego i detalu. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 10. Skalbmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Fragment kruchty przy elewacji północnej. Widoczna degradacja kamienia. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 11. Skalbmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Fragment kruchty przy elewacji północnej. Widoczna degradacja kamienia na poziomie punktu krystalizacji soli. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 12. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Fragment kruchty przy elewacji północnej. Widoczne uzupełnienia gzymsu i cementowa spoina. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 13. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Fragment kruchty przy elewacji północnej. Widoczne spękania gzymsu. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 14. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Fragment elewacji północnej. Widoczne płyty epitafijne wmurowane w watek kamiennych. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 15. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Fragment elewacji północnej. Widoczne płyty epitafijne i nawarstwienia biologiczna na wátku kamiennym. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

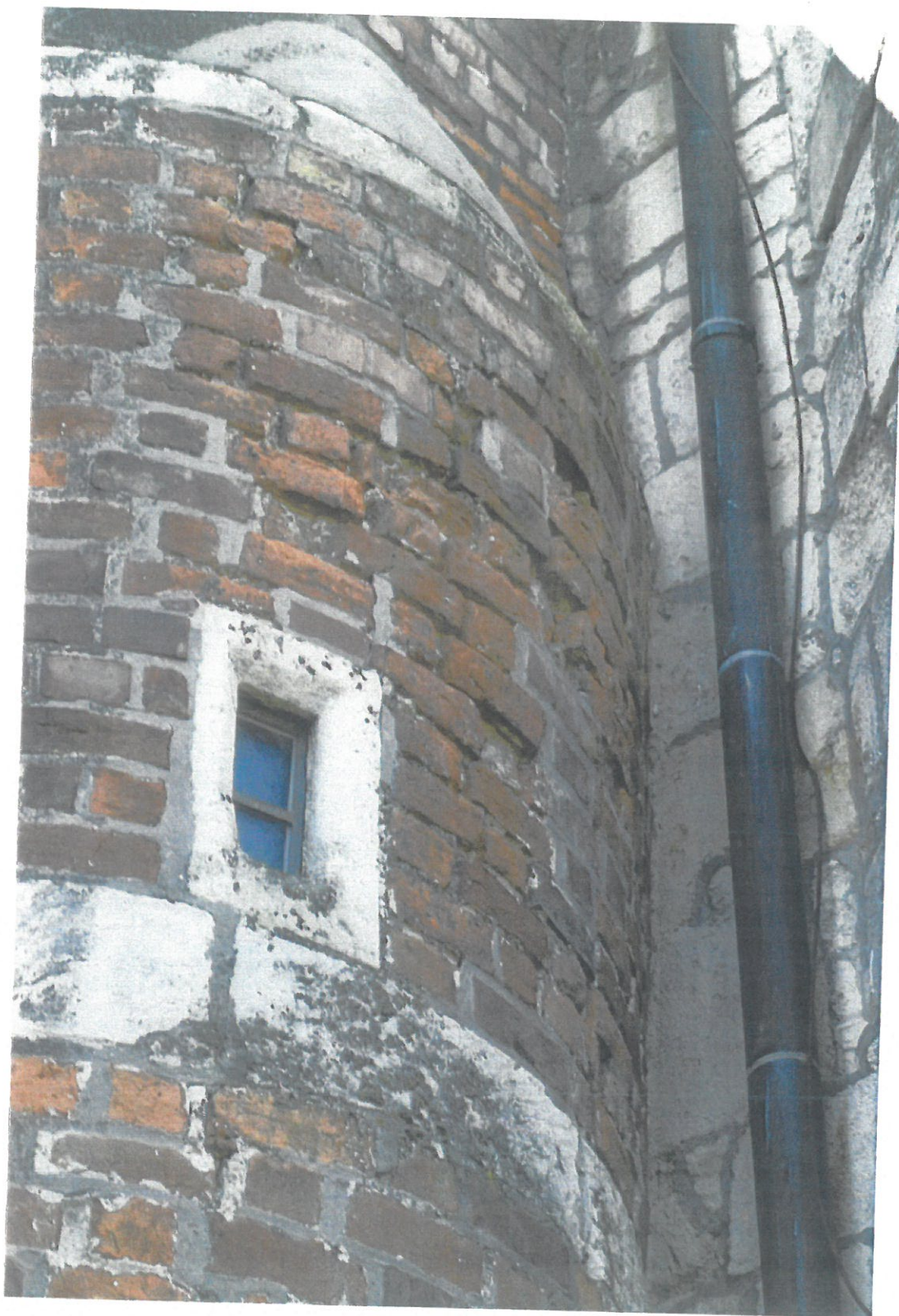
Fot. 16. Skalbierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Fragment elewacji północnej z zakrystia murowaną z cegły. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 17. Skalbierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja północna. Zakrystia. Fragment wątku ceglanego. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 18. Skalbierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja północna. Zakrystia. Fragment z wykuszem. Widoczny cementowy daszek. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 19. Skalbierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja północna. Zakrystia. Fragment z wykuszem. Fragment pęknięcia oraz ubytków spoin i cegieł. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 20. Skalbmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja północna. Zakrystia. Fragment wątku ceglanego. Widoczne brak spieku, ubytki cegieł i cementowa spoina. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

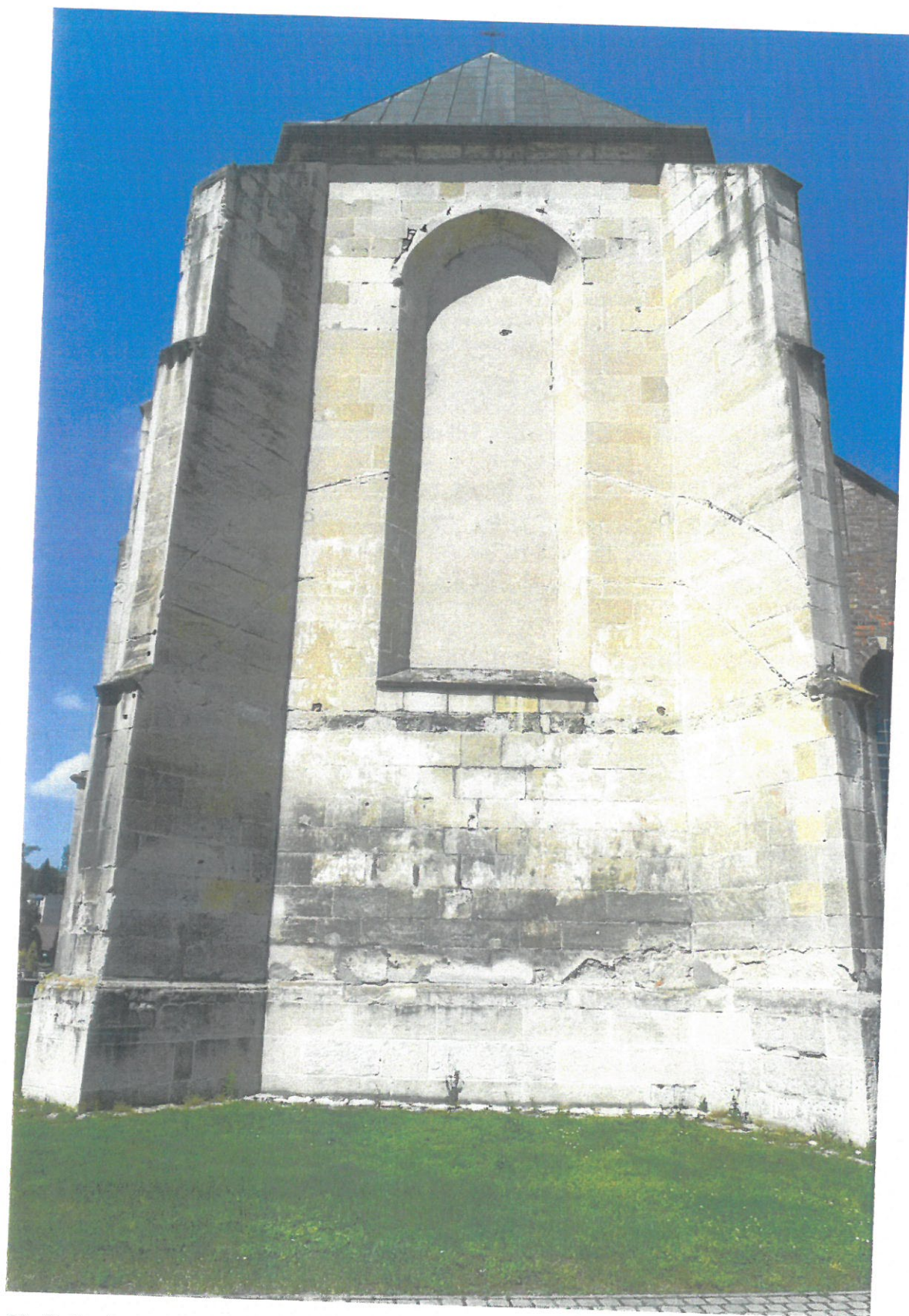
Fot. 21. Skalbmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja północna. Widok na zakrystię od strony wschodniej. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 22. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja południowa. Fragment. Widok na zniszczenia partii cokołowej. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 23. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja południowa. Fragment. Widok na zniszczenia partii cokołowej. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

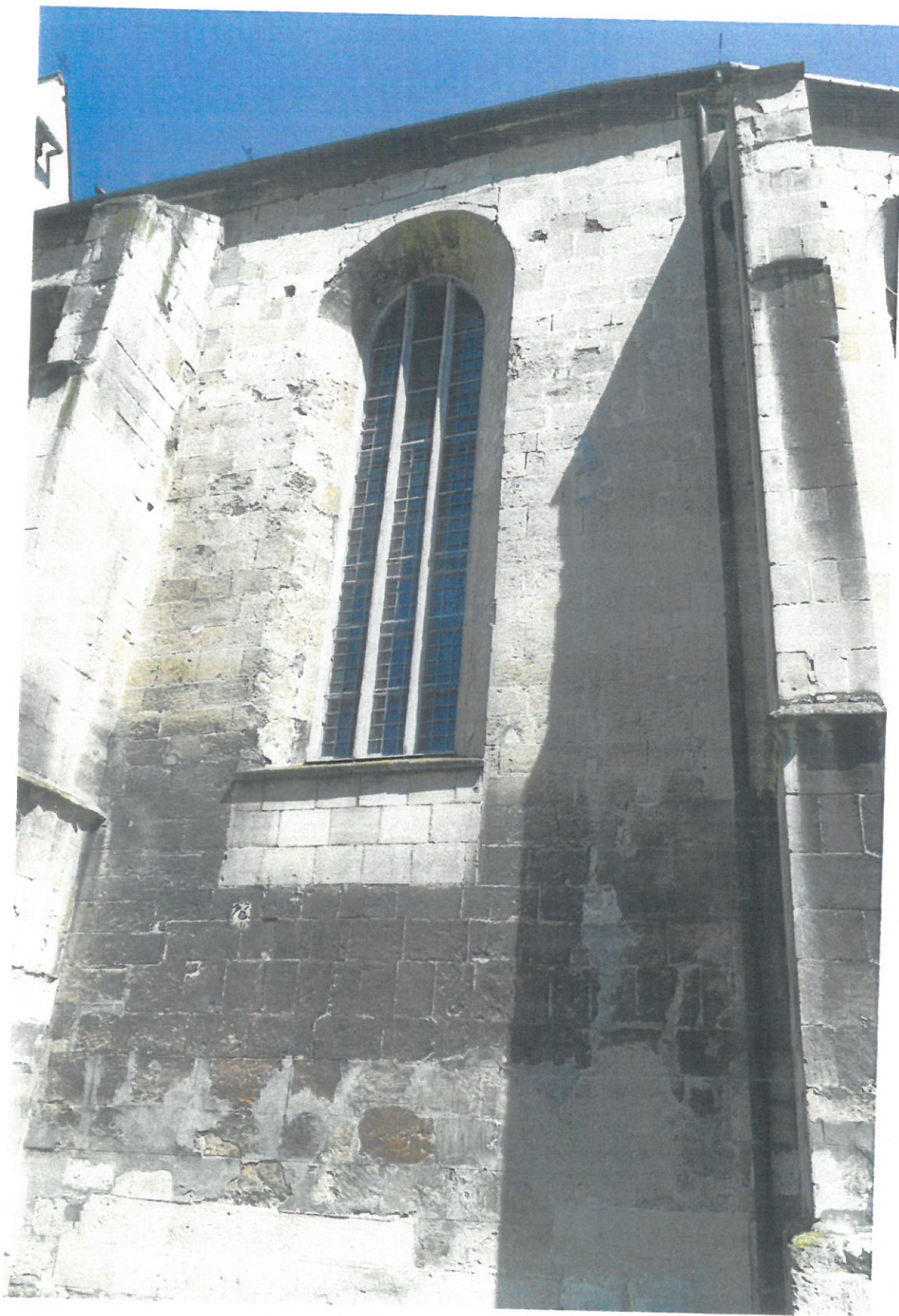
Fot. 23. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja wschodnia. Fragment. Widoczne zniszczenia mechaniczne, prawdopodobnie związane z istnieniem Ogrojca w przeszłości. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 24. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja południowa od strony wschodniej. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 25. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja południowa. Fragment. Widoczne cementowe łaty. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 26. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja południowa. Fragment. Widoczne cementowe łaty i silne zabrudzenia powierzchni, prawdopodobnie osmolenia. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 27. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja południowa. Fragment. Widoczne cementowe łaty i silne zabrudzenia powierzchni. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 28. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja południowa. Fragment. Widoczne cementowe łaty i przebarwienie pochodzące prawdopodobnie od wysokiej temperatury. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 29. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja południowa. Fragment. Widoczne cementowe łaty i zabrudzenie powierzchni. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 30. Skalbmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja południowa. Fragment. Stan przed konserwacją.
Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 31. Skalbmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja południowa. Fragment. Widoczne zniszczenia lokalne kamienia. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 32. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja południowa. Fragment. Przypora kościoła. Widoczne zniszczenia lokalne kamienia i rytowana inskrypcja. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 33. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja południowa. Fragment. Przypora kościoła Widok na rytowaną inskrypcję. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 34. Skalbmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja zachodnia. Fragment. Stan przed konserwacją.
Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 35. Skalbmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja zachodnia. Fragment przypory. Widoczna degradacja kamienia. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 36. Skalbmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja zachodnia. Kruchta. Fragment cokołu. Widoczna degradacja kamienia. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 37. Skalbmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Elewacja zachodnia. Kruchta. Fragment cokołu. Widoczna degradacja kamienia. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

dr Inga Widlińska
konserwator dzieł sztuki
nr upr. 6978

Inga Widlińska

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
FRAGMENTÓW PÓŻNORENESANSOWEGO NAGROBKA,
PŁYTY EPITAFIALNEJ WINCENTEGO PĄGOWSKIEGO
PŁYTY EPITAFIJEJ ADAMA TRZEBIŃSKIEGO
RYTÓW I ZNAKÓW
Z ELEWACJI KOŚCIOŁA PW. ŚW. JANA CHRZCICIELA W SKALBMIERZU

2022

Inga Widlińska

dr Inga Widlińska
konservator dzieł sztuki
nr upr. 6978
Inga Widlińska

SPIS TREŚCI:

- I. KARTA TYTUŁOWA 3**
- II. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE 4**
- III. OPIS OBIEKTU 5**
- IV. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ 6**
- V. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE 7**
- VI. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH 8**
 - A. FRAGMENTY NAGROBKA 8**
 - B. PŁYTY EPITAFIALNE 9**
 - C. RYTY I ZNAKI 9**
- VII. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA 12**

I. KARTA TYTUŁOWA

A. IDENTYFIKACJA OBIEKTU:

OBIEKT: 1. FRAGMENTY ARCHITEKTONICZNEGO NAGROBKA
2. PŁYTA EPITAFIJNA WINCENTEGO PAŁOWSKIEGO
3. PŁYTA EPITAFIJNA ADAMA TRZEBIŃSKIEGO
4. NAPISY I RYTY

REJESTR ZABYTKÓW: tak, indywidualne wpisy

CZAS POWSTANIA: 1. 1 poł. XVII wieku

2. po 1852 roku

3. 1779 rok

4. XVI (?) - XIX wiek

WYMIARY: 1. 2,30 x 2,30 m

2. 0,54 x 0,79 m

3. 0,30 x 0,29 m

4. zróżnicowane wymiary poszczególnych rytów

AUTOR: 1. warsztat pińczowski

2. nie znany

3. nie znany

4. nie znany

LOKALIZACJA: woj. Świętokrzyskie, powiat kazimierski, gmina Skalbmierz, Skalbmierz
28-530, ul. Partyzantów 2

1. elewacja kruchty głównej kościoła

2. elewacja północna kościoła

3. elewacja północna kościoła

4. południowa elewacja prezbiterium kościoła

WŁAŚCICIEL: Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Jana Chrzciciela w Skalbmierzu

MATERIAŁ I TECHNOLOGIA:

1. wapień pińczowski, tradycyjne techniki kamieniarskie i rzeźbiarskie

2. „czarny marmur chęciński”, zyguntówka, tradycyjne techniki kamieniarskie, ryta inskrypcja

3. Popielaty wapień, tradycyjne techniki kamieniarskie ryta inskrypcja

4. Ryte napisy na ciosach kamiennego wątku

INSKRYPCJE: Inskrypcje komemoratywne, ryty dat, ryte znaki

WCZEŚNIEJSZE RENOWACJE:

XIX-XX- bieżące naprawy, uzupełnienie ubytków na płytach

B. DANE DOTYCZĄCE PROGRAMU PRAC:

Opisowa: 11 stron

Fotograficzna: 14 barwnych fotografii.

II. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE

„Pierwszy, romański kościół w Skalbmierzu wzniesiony został prawdopodobnie na początku XII wieku. Według tradycji fundację kościoła przypisuje się Skarbimirowi Awdańcowi, jednak kronikarz Jan Długosz sądził, że fundatorem świątyni był krakowski biskup. Pełnił on funkcję parafialną, a zarazem był kolegiatą, siedzibą kapituły kanoników.

W 1235 roku książę Konrad Mazowiecki nakazał przebudowę i ufortyfikowanie kościoła, pomimo jego niekorzystnego, otoczonego wzgórzami położenia. W obwarowanej świątyni w 1243 roku odbył się zjazd małopolskiego rycerstwa, a w 1254 roku kolegiata skalbmierska objęta została na równi z kolegiatami w Wiślicy i Kielcach przywilejem wydanym przez księcia Bolesława Wstydliwego.

W 1443 roku na skutek trzęsienia ziemi zawaliły się sklepienia i część murów kościoła. Z tego powodu pod patronatem kanoników skalbmierskich, a w szczególności prepozyta Jakuba z Sienna (późniejszego arcybiskupa gnieźnieńskiego), wzniesiono, z wykorzystaniem wcześniejszych murów i wież, nową gotycką świątynię. W 1447 roku na ten cel pewną kwotę pieniędzy przeznaczyć miał mieszczanin Maciej Jaczka wraz z żoną, zaś w 1455 roku Zbigniew Oleśnicki wydał przywilej dla miejscowego cechu krawców, przyznając aż 140 dni odpustu, prawdopodobnie w zamian za zaangażowanie w odbudowę kościoła. Wpierw wyremontowano i powiększono jego prezbiterium, a następnie w trzeciej ćwierci XV wieku zbudowano nowy korpus nawowy. W 1460 roku miał on być przeszlony przez skalbmierskiego mistrza Grzegorza. W początkach XVI wieku powstały zakrystia i skarbczyk z kapitularem na piętrze, lecz włączenie dochodów prepozytury skalbmierskiej do uposażenia wikariuszy katedry krakowskiej i późniejszy postępujący upadek miasta po potopie szwedzkim spowodowały, że gotycki kościół w okresie wczesno nowożytnym przekształcono w niewielkim stopniu.”¹. Fragmenty architektonicznego nagrobka pochodzące najprawdopodobniej z 1 połowy XVII wieku zostały wtórnie zamontowane w elewacji kruchy kościoła, gdzie stanowią dekorację głównego wejścia. Zapewne przez jakiś okres w XVII wieku nagrobek pełnił swoją pierwotną funkcję. Z herbu Roch II, który znajduje się w polu tympanonu można przyjąć szlachecką fundację nagrobka. Trudno stwierdzić kiedy dokładnie zamontowano fragmenty nagrobka na elewacji. Można przypuszczać, że stało się to w XVIII wieku, na co wskazywałaby data 1782, która wyryta została na powierzchni nagrobka przy bokach krucyfiksu. Ale jest to tylko teoria. Prócz daty 1782 znajduje się, tam także data 1934. Obie daty zostały wyryte później, nie pierwotnie, gdy powstała rzeźbiarska dekoracja nagrobka.

Płyta epitafijna Wincentego Pągowskiego została zamontowana po 1852 roku na północnej elewacji kościoła dla upamiętnienia Wincentego Pągowskiego, który zmarł i pochowany został 28 listopada 1852 roku we wsi Ust-Erbie na Syberii. Płytę ufundowała wdowa po zmarłym wraz z dziećmi.

Płyta epitafijna Adama Trzebińskiego została zamontowana na północnej elewacji kościoła w 1779 roku dla upamiętnienia Starosty Haczewskiego Adama Trzebińskiego. Płyta ta wmurowana jest na tym samym prześle elewacji co epitafium Wincentego Pągowskiego, około 1,5 metra dalej w prawą stronę.

¹ J. Michalew <https://medievalheritage.eu/pl/strona-glowna/zabytki/polska/skalbmierz/>

Napisy i rytę zlokalizowane są na kamiennych ciosach południowej elewacji kościoła. Bardzo trudno określić datowanie poszczególnych inskrypcji ze względu na nieokreślone cechy stylowe. Najprawdopodobniej rytę powstawała na przestrzeni lat od XVI do XIX wieku.

III. OPIS OBIEKTU

Fragmenty architektonicznego nagrobka – Elementy wykonane zostały z białego, pińczowskiego wapienia i zostały wtórnie ze sobą zestawione i wmurowane na elewacji kruchty kościoła, ponad wejściem. Nowa kompozycja powstała z elementów nagrobka, w centrum ma usytuowany krucyfiks, a po bokach, w dwóch kondygnacjach - figury świętych prawdopodobnie Ewangelistów. Kompozycja architektoniczna jest trójosiowa, posadowiona na masywnej bazie, pośrodku znajduje się ślepa arkada z płycinowymi pilastrami o jońskich kapitelach, wspierających szeroki pas masywnego gzymsu. Płyciny pilastrów zdobione są pasami profilowanych guzów, poprzedzielanych pękami akantowych liści. Pilastry flankują po bokach sklepione konchowo nisze z rzeźbami - figurami Ewangelistów(?). W ślepej arkadzie znajduje się krucyfiks. W zwieńczeniu partii centralnej trójkątny fronton z płaskorzeźbionym godłem herbu Roch II. Po bokach frontonu wyższe występy z niszami także sklepionymi konchowo z rzeźbami. Występy z niszami nakryte są namiotowymi daszkami i przesunione są z osi poprzednich wnek na krańce gzymsu. Ponad tympanonem usytuowana jest para uskrzydłonych główek. Druga para uskrzydłonych główek wmurowana jest w elewację ok 2 m. powyżej pod gzymsem kruchty. Po bokach krucyfiksu- poniżej stóp Ukrzyżowanego – wydrążone daty 1782 i 1934. Całość płaskorzeźbionej formy i rzeźby nosi znamiona stylu późnorenansowego. Całość kompozycji zajmuje powierzchnię ok 230 x 210 cm.

Płyta epitafijna Wincentego Pągowskiego Płyta inskrypcyjna z „chęcińskiego marmuru” tzw. zygmontówki. Wykrojona w leżący prostokąt o wymiarach 54,5 x 79 cm.. Inskrypcja ryta kursywą, po za pierwszym i ostatnim wierszem:

D.O.M

Wincentemu Pągowskiemu

We wsi UST-Erbie na Syberyi w dniu 28:

Listopada 1852 r

Zmarłemu i tam pochowanemu

Pozostała w nieutulonym żalu przywiązana żona

Wraz z dziećmi pamiątkę te poświęca

Prosząc o pobożne za dusze Jego westchnienie

Żył lat 56

Płyta epitafijna Adama Trzebińskiego Płyta z inskrypcją komemoratywną z popielatego wapienia. Płyta ma kształt zbliżony do kwadratu o wymiarach 30 x 29 cm. Inskrypcja jest drążona kapitała humanistyczną :

ADAM TRZEBIŃSKI

STAROSTA HACZEWSKI

PROSI O ZDROWAŚ MARYA

AD

1779

Napisy, ryty, otwory - różnorodne znaki bez określonych cech stylowych. Trudno też jednoznacznie określić w jakim celu powstały jaka była ich funkcja. Znaki, inskrypcje i otwory wydrapywane, wydłubane, wiercone (?) były na ciosach kamiennych głównie pod ściany prezbiterium i nawy. Często są to inicjały, nazwiska, daty, lub niezidentyfikowane znaczeniowo pojedyncze znaki, otwory oraz okręgi przypominające zegar lub globus. Kilka widocznych jest tzw. otworów najprawdopodobniej po świdrach ogniowych. Część z nich jest dosyć głęboka ok 2 mm-4mm część bardzo płytka ok 1mm. Najprawdopodobniej większość znaków powstała z użyciem nieprofesjonalnych narzędzi rzeźbiarskich takich jak nóż, gwoździ itp.

IV. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Stan zachowania elementów nagrobka, kamiennych płyt epitafialnych i znaków, rytów jest zróżnicowany. Poniżej znajduje się stanu zachowania poszczególnych elementów.

Fragmenty architektonicznego nagrobka: Stan zachowania elementów nagrobka jest wstępny, określony na podstawie obserwacji z poziomu gruntu. Dokładny stan będzie można określić po zamontowaniu rusztowania i przy bezpośrednim kontakcie z obiektem. Cała powierzchnia kamieniarki jest zabrudzona, pociemniała. Widoczna jest lokalna dezintegracja struktury kamienia: fragmenty rozwarstwiające i osypujące się, obszary wypłukane. Zauważalne są zmiany o charakterze fizyko-chemicznym (fałszywa patyna) ale także niewielka erozja biologiczna. Forma plastyczna uległa wyoblaniu, niektóre fragmenty zostały zupełnie utracone. Dotyczy to przede wszystkim gzymsu, który jest mocno wykruszony, główek aniołków, kapiteli pilastrów a także figur świętych, gdzie zauważalne są liczne ubytki. Utrata szczegółów formy plastycznej, zaokrąglenie krawędzi ostrych, obniżenie głębokości reliefu itd. dotyczy całej powierzchni fragmentów nagrobka. Najbardziej zniszczone wydają się figury drugiej kondygnacji kompozycji. Wyraźnie brakuje postaciom dłoni, części głowy. W przypadku postaci po prawej stronie, widoczny jest brak pierwotnej głowy oraz części ręki. W jej miejsce zamontowano prawdopodobnie głowę z innej rzeźby lub pierwotną wklejono wadliwie na cementowej spoinie. Kolorystyka powierzchni kamieniarki uległa silnemu zniekształceniu. Widać przebarwienie i zaplamienia. Wpływ na ten stan kamiennych elementów ma przede wszystkim wspomniana fałszywa patyna a także stale zmieniające się czynniki atmosferyczne. Fałszywa patyna- silnie związane z kamieniem zanieczyszczenie, blokujące swobodny naturalny przepływ wilgoci z wnętrza kamienia. Patyna ta degraduje strukturę minerału, który traci spistość, lico odspaja się i odpada. Rozwarstwiając się kamień, pozbawiony naturalnej ochrony odsłania słabsze fragmenty narażając je na silniejszą i szybciej zachodzącą degradację.

Płyta epitafijna Wincentego Pągowskiego: Stan płyty wykonanej z tzw. chęcińskiego marmuru „zygmuntówki” jest umiarkowany. Kamień zlepianiec permski na skutek bezpośredniego działania czynników zewnętrznych utracił połer i kolor. W strukturze wyraźnie widoczne są otoczaki charakterystyczne dla tego kamienia a także żyłki kalcytu. Na płycie zauważalne są spękania liczne drobne i jedno biegnące prawie po przekątnej. Krawędzie płyty są wykruszone i częściowo wyoblone. Napis pomimo spłycenia nadal czytelny prawie w każdej linijce. Zauważalne są niewielkie zacieki pochodzące z metalowych kotw podtrzymujących epitafium. Widoczna jest wokół epitafium cementowa spoina.

Płyta epitafijna Adama Trzebińskiego Stan płyty wykonanej z popielatego wapienia najprawdopodobniej z tzw. marmuru bolechowickiego jest umiarkowany. Powierzchnia płyty jest matowa i bez połysku. Wyraźnie odcinają się białe kalcytowe użylenia i a także jasny obły obszar na dole płyty. Krawędzi płyty są gdzieśgdzie wykruszone i wyoblowne. Wryta inskrypcja jest nadal głęboka i czytelna. Widoczna jest wokół epitafium cementowa spoina.

Napisy i ryt Stan zachowania poszczególnych napisów, znaków i rytów jest zróżnicowany i zależny do stanu zachowania ciosu kamiennego na jakim został wykonany. Tam gdzie struktura kamienia jest zwarta i nie zdegradowana ryt

Stan zachowania poszczególnych napisów, znaków i rytów jest zróżnicowany i zależny do stanu zachowania ciosu kamiennego na jakim został wykonany. Tam gdzie struktura kamienia jest zwarta i nie zdegradowana ryt

V. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Podstawowym założeniem prac konserwatorskich jest zatrzymanie procesu degradacji fragmentów nagrobka, płyt epitafialnych oraz rytów i znaków a także przywrócenie im walorów estetycznych bliskich pierwotnym założeniom. Przed przystąpieniem do oczyszczania najbardziej osłabionych partii kamienia, należy przeprowadzić zabieg wstępnego wzmocnienia strukturalnego. Osłabione elementy należy czyścić metodą niskociśnieniową przy użyciu pary wodnej i doczyszczać mechanicznie (ręcznie). Zakłada się przeprowadzenie odsolenia partii tego wymagających metodą migracji do rozszerzonego środowiska.

Założenia estetyczne dla fragmentów nagrobka, płyt epitafijnych, oraz kwestia rekonstrukcji powinna zostać rozpatrzona na komisji rozpoczynającej prace. Wydaje się jednak, że rekonstrukcja formy rzeźbiarskiej we fragmentach nagrobka zamontowanych na elewacji, powinna zostać przeprowadzona. Na pewno zakłada się uczytelnienie formy.

Ważną kwestią do rozpatrzenia na komisji konserwatorskiej jest selekcja zachowanych rytów i napisów na elewacji. Istotne jest rozróżnienie wandalizmów nie stanowiących wartości historycznej i zabytkowej, od rytów, znaków i otworów wartych zachowania. Wydaje się także zasadne by w przypadku zabytkowych rytów i znaków ograniczyć się tylko do konserwacji technicznej.

VI. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH:

Wszystkie prace konserwatorskie i restauratorskie powinny być równolegle dokumentowane i zakończone sporządzeniem dokumentacji powykonawczej opisowej i fotograficznej. W kwestiach wątpliwych należy zwołać komisję konserwatorską w celu ustalenia dalszego planu prac.

A. FRAGMENTY NAGROBKA

1. Inwentaryzacja fotograficzna i analiza stanu zachowania poszczególnych elementów nagrobka.
2. Analiza ilościowa i jakościowa stanu zasolenia kamienia.
3. Wstępna impregnacja powierzchniowa najbardziej osłabionych partii kamienia, tak by umożliwić oczyszczanie.
4. Wstępne odczyszczenie powierzchni kamienia. W pierwszej kolejności zostaną usunięte luźne zabrudzenia i miejscowo występujące mchy i porosty.
5. Mechaniczne usunięcie wadliwych uzupełnień cementowych.
6. Odczyszczenie powierzchni kamienia z zabrudzeń i sztucznej patyny. Możliwe jest tu zastosowanie suchego lodu lub delikatne czyszczenie mechaniczne. Inną dopuszczalną metodą jest użycie parownicy i środków chemicznych powierzchniowo czynnych.
7. Odsolenie elementów kamiennych metodą migracji do rozszerzonego środowiska.
8. Impregnacja strukturalna kamienia w obszarach tego wymagających przy użyciu preparatu krzemooorganicznego. Impregnacja zostanie wykonana poprzez powlekanie, aż do nasycenia się struktury kamienia. W przypadku niewystarczającej konsolidacji kamienia zabieg ten zostanie powtórzony, aż do zadawalających efektów.
9. Sklejenie metodą iniekcji spękanych bloków kamiennych, które nie kwalifikują się do demontażu ze względów technicznych. Proponuje się użycie gotowych klejów opartych na żywicach epoksydowych typu f. Akemi lub równoważonych
10. Wykonanie uzupełnień. Masa mineralna winna być dobrana naśladowczo w stosunku do kamienia oryginalnego. Możliwe jest użycie gotowych mieszanek mineralnych do piaskowca typu firmy Remmers lub równoważne, barwione w masie pigmentami ziemnymi.
11. Rekonstrukcja partii rzeźbiarskich w celu uczynienia formy. Zakres rekonstrukcji – decyzja komisji konserwatorskiej
12. Scalenie kolorystyczne powierzchni uzupełnień z użyciem spoiwa opartego na preparatach krzemooorganicznych i pigmentów ziemnych.
13. Ewentualna hydrofobizacja kamienia polegająca na zabezpieczeniu kamienia przed bezpośrednim działaniem wody opadowej i nadmiernej wilgoci w powietrzu. Zakres i intensywność hydrofobizacji należy dobrać indywidualnie do poszczególnych partii fragmentów nagrobka. Zabieg należy przeprowadzać tylko wtedy, gdy zlikwiduje się

zawilgocenie kamienia. Należy go również stosować w ograniczonym zakresie w przypadku dużego zasolenia poszczególnych elementów, w razie ograniczonych możliwości ich odsolenia. W przypadku odcięcia kamienia od źródeł zawilgocenia, zabieg hydrofobizacji należy wykonać tylko po uprzednim całkowitym wysuszeniu kamienia.

14. Wykonanie dokumentacji pisemnej i fotograficznej zgodnie z obowiązującym schematem dokumentacji konserwatorskiej.

B. PŁYTY EPITAFIALNE

1. Inwentaryzacja fotograficzna i analiza stanu zachowania płyt.

2. Analiza ilościowa i jakościowa stanu zasolenia kamienia.

3. Wstępne odczyszczenie powierzchni kamienia.

4. Mechaniczne, delikatne usunięcie cementowej spoiny wprowadzonej wokół płyt.

6. Odczyszczenie powierzchni kamienia z zabrudzeń i sztucznej patyny. Możliwe jest tu zastosowanie suchego lodu. Inną dopuszczalną metodą jest użycie parownicy i środków chemicznych, powierzchniowo czynnych.

9. Ewentualne odsolenie płyt kamiennych metodą migracji do rozszerzonego środowiska.

10. Impregnacja strukturalna kamienia przy użyciu preparatu krzemoorganicznego. Impregnacja zostanie wykonana poprzez powlekanie, aż do nasycenia się struktury kamienia. W przypadku niewystarczającej konsolidacji kamienia zabieg ten zostanie powtórzony aż do zadawalających efektów.

12. Sklejenie metodą iniekcji spękań. Proponuje się użycie gotowych klejów opartych na żywicach epoksydowych typu f. Akemi lub równoważonych

13. Do decyzji komisji konserwatorskiej. Ewentualne usunięcie korodujących kotew montażowych i zastąpienie ich kotwami ze stali nierdzewnej lub innego stosownego materiału.

15. Hydrofobizacja kamienia polegająca na zabezpieczeniu kamienia przed bezpośrednim działaniem wody opadowej i nadmiernej wilgoci w powietrzu. W przypadku odcięcia kamienia od źródeł zawilgocenia, zabieg hydrofobizacji należy wykonać tylko po uprzednim całkowitym wysuszeniu kamienia. Proponuje się użycie preparatów dedykowanych do tego zabiegu f. Remmers lub równoważne.

19. Wykonanie dokumentacji pisemnej i fotograficznej zgodnie z obowiązującym schematem dokumentacji konserwatorskiej.

C. ZNAKI I NAPISY WYRYTE W WĄTKU KAMIENNYM

Program prac konserwatorskich do rytów i znaków jest ściśle związany z pracami konserwatorskimi dotyczącymi wątku kamiennego na którym te napisy i ryty zostały wykonane. Istotnymi elementami tych prac jest ochrona tych elementów przed zniszczeniem, spłyceniem czy zatarciem. Ryty należy doczyścić delikatnie i wzmocnić strukturalnie w przypadku gdy wykonane są na osłabionych kamieniu.

Program dotyczący wątku kamiennego jest częścią osobnego opracowania *Program Prac Konserwatorskich, Elewacje Kościoła pw. Św. Jana Chrzciciela w Skalbmierzu, 2022*, autorstwa dr Ingi Widlińskiej. Poniżej został przytoczony:

„1. Inwentaryzacja fotograficzna i dokumentacja stanu zachowania przed konserwacją.

2. Wykonanie badań określających ilościowy i jakościowy stan zasolenia kamienia

w partiach o dużym prawdopodobieństwie zasolenia oraz poziomemu zawilgoceniu.

3. Odczyszczenie powierzchni kamienia z zabrudzeń i sztucznej patyny. Możliwe jest tu zastosowanie metod z użyciem suchego lodu, metod ściernych, czyszczenie mechaniczne, z użyciem parownicy lub środków chemicznych, powierzchniowo czynnych itp. Wybór metody po wykonaniu prób. Ważna jest dbałość o nie naruszenie pierwotnej, zdrowej powierzchni kamienia i dbałość o zachowanie plastyki poszczególnych elementów kamiennych.

4. Mechaniczne usunięcie spoin cementowych a także innych wadliwych uzupełnień. Dobór środków i technik należy określić po wykonaniu prób na obiekcie oraz dostosować je do stanu zachowania kamienia i rodzaju nawarstwień.

5. Wprowadzenie lokalnie w miejscach spękań i rozspojen wątku muru iniekcji ciśnieniowych. Zaleca się użycie iniektu mineralnego na bazie cementu białego lub mikro cementu.

6. Wprowadzenie w miejscach szerszych spękań i rozspojen tzw. „szycia” z włókna szklanego „zatopionego” w grubości spoiny. Zaleca się w wybranych spękaniach wprowadzenie kilku prętów z włókna w ułożonych równolegle w spoinach sąsiadujących ze sobą.

7. Ewentualne odsolenie elementów kamiennych, metodą migracji do rozszerzonego środowiska.

8. Impregnacja strukturalna kamienia przy użyciu preparatu krzemooorganicznego, opartego na estrach etylowych kwasu krzemowego w partiach tego wymagających. Impregnacja zostanie wykonana poprzez powlekanie, aż do nasycenia się struktury kamienia. W przypadku niewystarczającej konsolidacji kamienia zabieg ten zostanie powtórzony aż do zadawalających efektów.

9. Wykonanie uzupełnień ubytków kamienia. Jako materiał do uzupełnień może zostać użyta masa mineralna zbliżona do oryginału. Opracowanie powierzchni naśladowczo do oryginału. Możliwe jest użycie gotowych mieszanek mineralnych do wapienia typu firmy Remmers, Optolit, Baunit, itp. lub równoważne, dedykowane do obiektów zabytkowych. Ważne jest by uzupełnienia były barwione w masie pigmentami ziemnymi, naturalnymi. Możliwa jest także wymiana elementów silnie zdegradowanych na nowe kamienne taszle - materiał tożsamy z oryginałem. Wszelkie ubytki i spękania kamienia powinny być uzupełnione w stopniu gwarantującym właściwe odprowadzenie wody opadowej.

10. Uzupełnienie spoinowania. Jako materiał do spoinowania powinna zostać użyta masa mineralna naśladowcza technologię, gramaturę, strukturę i kolor oryginalnej spoiny. Możliwe jest użycie gotowych mieszanek mineralnych do spoinowania typu firmy Remmers, Optolit, Keim, itp. lub równoważne, dedykowane do obiektów zabytkowych. Ważne jest by spoinowanie było barwione w masie pigmentami ziemnymi i opracowane zgodnie z oryginałem.

11. Scalenie kolorystyczne powierzchni uzupełnień z użyciem pigmentów naturalnych i spoiw na bazie preparatów krzemooorganicznych.

12. Hydrofobizacja kamienia. Zakres i intensywność hydrofobizacji należy dobrać indywidualnie do poszczególnych partii kamienia np. partii gzymsu lub cokołu. Zabieg należy przeprowadzać tylko wtedy, gdy zlikwiduje się niebezpieczeństwo zawilgocenia kamienia poprzez podciąganie kapilarne z fundamentów. Należy go również stosować w ograniczonym zakresie w przypadku dużego zasolenia, w razie ograniczonych możliwości ich usunięcia soli. W przypadku odcięcia kamienia od źródeł zawilgocenia, zabieg hydrofobizacji należy wykonać tylko po uprzednim całkowitym wysuszeniu kamienia.

hje hblhke

VII. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Fot. 1. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Widok od strony zach.-pd.. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 2. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Widok od strony zach. Widoczna dekoracja zestawiona z fragmentów nagrobka. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 3. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Widok od strony zach. Fragment kruchty wejściowej. Zbliżenie na górną kondygnację dekoracji z zestawionych fragmentów nagrobka. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 4. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Widok od strony zach. Fragment kruchty wejściowej. Zbliżenie na dekorację rzeźbiarską. Partia dolna dekoracji. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 5. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Widok od strony zach. Fragment kruchty wejściowej. Zbliżenie na dekorację rzeźbiarską. Fragment z figurą świętego. Widoczne ubytki i wtórnie zamontowana głowa i ręka. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 6. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Widok od strony zach. Fragment kruchty wejściowej. Zbliżenie na dekorację rzeźbiarską. Fragment z kapitelem. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 7. Skalbierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Fragment elewacji północnej. Widoczne płyty epitafijne wmurowane w watek kamiennych. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 8. Skalbierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Fragment elewacji północnej. Widoczne płyta epitafijna Wincentego Pągowskiego wmurowana w watek kamiennych. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 9. Skalbmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Fragment elewacji północnej. Widoczne płyta epitafijna Adama Trzebińskiego wmurowana w watek kamiennych. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 10. Skalbmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Fragment elewacji południowej. Widoczne inskrypcje, znaki wyryte w ciosach kamiennych. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 11. Skalmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Fragment elewacji południowej. Widoczne charakterystyczne znaki w kształcie koła, tarczy zegara(?) a także otwory po świdrach ogniowych. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 12. Skalbmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Fragment elewacji południowej. Widoczne inskrypcje, znaki wyryte w ciosach kamiennych. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 13. Skalbmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Fragment elewacji południowej. Widoczne inskrypcje, znaki wyryte w ciosach kamiennych. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

Fot. 14. Skalbmierz. Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. Fragment elewacji południowej. Widoczne inskrypcje, znaki wyryte w ciosach kamiennych. Stan przed konserwacją. Fot. I. Widlińska, 2021

dr Inga Widlińska
konserwator dzieł sztuki
nr upr. 6078
Inga Widlińska